

VETURLIÐI G. ÓSKARSSON

Um sögnina *blífa*, vöxt hennar og viðgang í íslensku

1. Inngangur

Árið 1540 kom út í Hróarskeldu íslensk þýðing Nýja testamentisins.¹ Þýðandinn Oddur Gottskálksson var fæddur á Íslandi um 1495, íslenskur í móðurætt en alinn upp í Noregi frá sex ára aldri og er óvist hvort hann kom til Íslands aftur fyrr en hann var kominn vel á fertugsaldur, 1534. Hann menntaðist í Danmörku og Þýskalandi og þar áður sennilega í dómskólanum í Björgvin. Sú norræna tunga sem hann ólst upp við var að mestu leyti norska og munu sum framandleg einkenni á þýðingu hans vera til marks um það.² Meðal annars notar hann allríkulega sögnina *blífa* sem fram að því hafði lítið tilkast í íslensku, en hún var tekin upp í norrænu meginlandsmálin úr lágpýsku á 14. öld. Dæmi um sögnina í þýðingu Odds nálgast 140. Ýmislegt bendir til að sögnin hafi átt lakari möguleika á að rótfesta sig í íslensku en í nágrannamálunum í því hlutverki og merkingu sem hún fékk þar. En svo mörg dæmi í svo áhrifaríku og viðlesnu riti sem Nýja testamentinu gerðu sitt til að festa orðið í sessi og ein af ástæðum þess að sögnin *blífa* hefur tórt þrátt fyrir allt fram á okkar daga er vafalaust notkun hennar í texta Odds sem lifði áfram í bíblíum næstu þriggja alda. Dæmum um sögnina fækkar eigi að síður jafnt og þétt, nánast með hverri útgáfu Nýja testamentisins og Bíblíunnar, þar til hinum síðustu er eytt fyrir útgáfuna 1841.

Í því sem fer hér á eftir verður leitast við að varpa ljósi á sögu þessa orðs í íslensku og örlög þess. Í 2. kafla verður greint frá uppruna sagnarinnar *blífa* og elstu dæmum um hana í íslensku og sögu hennar fram að Nýjatestamentispýðingu Odds Gottskálkssonar. 3. kafli er meginakfli þessarar ritgerðar og fjallar hann um sögnina í texta Odds og örlög hennar í Nýja

¹ Ég þakka ritstjórum og yfirlesurum *Íslensks mál*s vandaðar athugasemdir sem ég hef reynt að takा mið af eftir því sem kostur var.

² Um Odd og ævi hans hefur margt verið ritað. Hér er stuðst við Pál Eggert Ólason 1922:291–305 og Vilborgu Auði Ísleifsdóttur 1997:148–151, 2005, sem seinast hefur fjallat um efnið. Um málið á þýðingu Odds sjá helst Jón Helgason 1929:5–6, 201–203.

testamentinu næstu þrjár aldir. Í 4. kafla er greint frá notkun sagnarinnar í nokkrum öðrum völdum textum frá síðari oldum og í 5. kafla er stuttlega hugað að sögninni og stöðu hennar í nútímanum. Að lokum eru niðurstöður dregnar saman í 6. kafla.

2. Sögnin blífa í íslenskum ritum fram til um 1540

2.1 Inngangur

Sögnin *blífa* er eitt margra orða í norrænum málum sem rekja má til miðlágþýsku. Elstu dæmin í dönsku og sænsku eru frá því skömmu fyrir miðja 14. öld og sögnin er orðin algeng í textum um 1400 (Markey 1969:140³). Bæði Thomas Markey (1969:47) og Lennart Elmevik (1970:164) telja að orðið hljóti þó að hafa verið tekið upp í austurnorræn mál mun fyrr eða snemma á 13. öld. Elstu dæmi um *blífa* í norsku eru nokkru yngri, hið elsta frá 1392 (DN 6:379),⁴ og ýtir hún þar sögninni *verða* til hliðar á 15. öld (sbr. Seip 1971:400). Sögnin *blífa* kemur fyrir í færeysku bréfi frá upphafi 15. aldar. Elsta dæmi í íslensku er í fornbréfi frá 2. áratug 15. aldar.

Beyging sagnarinnar í miðlágþýsku var sterkt, *bliven* – *blēf* – *blēven*,⁵ og fell hún í sambærilegan beygingarflokk í viðtökumálunum (Wessén 1965:123; Brøndum-Nielsen 1971:5, 8). Í suðursænskum mállyskum koma fyrir veikar beygingarmyndir í þátið (*blidde*, *bledde*) en annars er beygingin sterkt í norscum, dönskum, sænskum og finnlandssænskum mállyskum (Markey 1969:165, sbr. kort nr. 8 í viðauka bókarinnar). Sögnin beygist í íslensku samkvæmt 1. hljóðskiptaröð, *blifa* – *bleif* – *blifum* – *blifinn*, og virðist hafa gert það frá upphafi (sbr. *töflu 1* í kafla 2.2; dæmi eru ekki til um allar beygingarmyndir sem máli skipta fyrr en í textum frá 16. öld).

Ðádalmerking sagnarinnar í miðlágþýsku var dvalarmerking, ‘vera kyrr, óbreyttur, halda áfram að vera’ (sbr. da. *forblive*), og barst hún í þeiri

³ Í þessu verki, sem er doktorsritgerð höfundar, gerir Markey vandlega grein fyrir þróun sagnarinnar í sænsku og sænskum mállyskum með nokkrum samanburði við norsku. Elmevik (1970) fer á gagnrýnnin hátt í gegnum ýmsa þætti í röksemdafærslu hans. Haugen (1976:318–319) gefur stutt en læsilegt yfirlit um sögnina í norrænum málum og rekur þar einkum efni rannsóknar Markeys.

⁴ Eldri dæmi er að finna í norscum bréfum á dönskuskotnu máli frá um 1370 (DN 1:312, um 1370, Akershus) og 1389 (DN 18:32, 1389, Helsingborg).

⁵ Sérljóð upprunalega langt í nafnhætti og þátið (*i*, *ē*) en lenging í 3. og 4. kennimynd (*ē*). Sjá Lasch 1914:230.

merkingu í norræn mál. Er sú merking enn eitt þriggja aðalmerkingarsviða hennar þar. Í norrænum málum fékk sögnin aukið hlutverk, annars vegar sem breytingar- eða tengisögn (um hugtakið sjá Jóhannes Gísla Jónsson 2005:364) í merkingunni ‘verða, breytast í, byrja að vera’ + fylliliður, t.d. sæ. *han blev student; han blev rik*,⁶ og hins vegar, í beinu framhaldi, sem hjálparsögn við myndun þolmyndar, t.d. sæ. *han blev biten (av en orm)*. Yfirlit um merkingarhlutverk sagnarinnar er sínt í (1).

- (1) a. Aðalm+erking í miðlágþýsku: dvalarmerkingin ‘vera kyrr, óbreyttur, halda áfram að vera’, sbr. da. *forblive*.
- b. Nýtt hlutverk í norrænum málum: breytingar- eða tengisögn ‘verða, breytast í, byrja að vera’ + fylliliður, t.d. sæ. *han blev student; han blev rik*.
- c. Nýtt hlutverk í norrænum málum: hjálparsögn við myndun þolmyndar, t.d. sæ. *han blev biten (av en orm)*.

Ekki er fullljóst að hve miklu leyti þessi tvö nýju hlutverk hafa þróast innan norrænna mála. Markey (1969:140) telur að tengisagnarhlutverkið hafi fylgt sögninni þegar hún var tekin upp og bendir á orðasambandið sæ. *bliva död* ‘deyja’ (ísl. *blífa dauður*, dæmi frá 1484) úr mlþ. *döt bliven* því til staðfestingar. Hið sama kemur fram í *Ordbok öfver svenska språket* (4. bindi, dálki 3182). Elmevik (1970:140 o.áfr., 146–147) dregur þetta þó í efa enda sé orðið sárasjaldgæft í merkingunni ‘verða’ í veitimálinu nema í þessu eina orðasambandi. Þessi merking hafi fremur þróast innan norrænna mála. — Greinargerðir um merkingarþróun sagnarinnar í nágrennanamálunum er að finna í *Ordbog over det danske Sprog*, 2. bindi (dálkum 820–831) og í *Ordbok öfver svenska språket*, 4. bindi (dálkum 3169–3208); gagnlegt yfirlit er einnig í *Norsk ordbok*, 1. bindi (dálkum 701–702).

Merkingsvið hinnar nýju sagnar skaraðist við tvær sagnir sem fyrir voru í norrænum málum, *vera* og *verða*, og hefur að miklu leyti komið í stað hinnar síðarnefndu í öllum málunum nema íslensku (í færeysku er *blíva* mjög algeng sem hjálparsögn í talmáli, sbr. Pauladóttir 2007). Í dönsku og helstu mállyskum sánsku og norsku, svo og í færeysku, hefur ð fallið brott í *verða* og eru *vera* og *verða* því samhljóma í flestum beygingarmyndum. Markey (1969:148 o.áfr., 185 o.áfr.) færir rök fyrir því að þetta samfall hafi auðveldað mjög upptöku orðsins í norræn mál. Áður hafði Peter Skautrup (1947:100) minnst á hið sama og auk þess bent á að mikill munur hafi verið á framburðarmyndum og ritmynd orðsins *vorde* í

⁶ Dæmin eru frá Markey 1969:32, 34.

yngri miðdönsku sem kunni að hafa stuðlað að notkun hinnar nýju sagnar (a.m.k. í ritmáli). Elmevik (1970:167–168) hefur hins vegar bent á að ekki megi vanmeta þá staðreynd að í norræn mál hafi vantað sögn sem hafði skýra dvalarmerkingu en samfall sagnanna tveggja (sæ. *vara* og *varda*) hafi þó vissulega stuðlað að upptöku orðsins:

Verbet *varda* hade i de nordiska fornspråken betydelsen 'become'. Ett ord för 'remain' saknades däremot. Ett sådant ord, *bliven*, fanns emellertid i mlty., ett språk som nordborna efterhand kom mer och mer i kontakt med, och som de säkert också betraktade som socialt mera högtstående än sitt äget. Det måste då ha legat mycket nära till hands att införliva detta ord för 'remain' med den egna ordskatten (Elmevik 1970:168).

Ætla má að vontun sérstaks orðs í merkingunni 'halda áfram að vera' og almenn aðdáun norrænna manna á miðlágþýsku á 14.–15. öld eigi sinn þátt í upptöku orðsins í íslensku en tiltölulega lítið gengi orðsins hér, bæði í upphafi og síðar, kann að einhverju leyti að stafa af því að beygingarmyndir *vera* og *verða* hafa aldrei fallið saman í neinum íslenskum mállyskum.

2.2 Athugun á nokkrum textum frá 14.–16. öld

Sem fyrr segir er elsta þekkta dæmi um *blífa* í íslensku úr fornbréfi frá því snemma á 15. öld. Sögnin virðist í upphafi tilheyra skjalamáli. Telja má líklegt að hún hafi borist inn með norskum kaupmönum og í gegnum bréfaskriftir við viðskiptamenn og yfirvöld í Noregi og Danmörku (sbr. Veturliði Óskarsson 2003:85–87). Endre Mørck (1999:272, 276 o.áfr.) segir að í 359 miðnorskum fornbréfum frá 1375 til 1499 sé sögnin algengust í bréfum háttsettra embættismanna en sjaldgæfust í bréfum frá bændum.

Norræn orðabók Árnaneftndar í Kaupmannahöfn (*Ordbog over det norrøne prosasprog*) rekur 13 dæmi um sögnina *blífa* úr íslenskum ritum fram til miðrar 16. aldar, átta um merkinguna 'forblive, opholde sig' (e. 'remain, stay'), þrjú um merkinguna 'blive, være' (e. 'become, be'), eitt um merkinguna 'blive af' (e. 'come to be, end up') og eitt um orðalagið *blífa yfir* 'blive/være tilovers' (e. 'remain, be left over'). Til þess að fá nánari hugmynd um algengi sagnarinnar á elsta skeiði, svo og til að kanna hvort eldri dæmi fyndust en þau sem getið er í orðabókinni, var leitað að henni í nokkrum textum frá 14.–16. öld, ýmist í sjálfum textunum eða í greinar-gerðum um viðkomandi texta.

Pess er fyrst að geta að ekkert dæmi er að finna um sögnina í átta riddarasögum sem Heike Comolle (1986) athugaði og varðveittar eru í handritum frá 14.–15. öld (ein í afriti frá 17. öld): Dínu sögu drambláta, Hektors sögu, Jarlmanns sögu ok Hermanns, Mírmanns sögu, Sálu sögu ok Nikanors, Sigurðar sögu þöglu, Valdimars sögu og Viktors sögu ok Blávus. Ekkert dæmi fannst heldur í fimm öðrum sögum sem athugaðar voru þessum til viðbótar: Adonías sögu, Gibbons sögu, Sigurðar sögu turnara, Vilhjálms sögu sjóðs og Vilmundar sögu viðutan (útg. Loth 1963, 1964, 1965; Page 1960). Allt eru þetta svokallaðar frumsamdar riddarasögur (íslenskar), líklega samdar á 14. til 15. öld.⁷

Lögmannsannáll er saminn á 14. öld og varðveittur í handriti frá seinni hluta þeirrar aldar. Nýi annáll er 15. aldar viðbót við fyrra annálina og er varðveittur í afskrift frá 16. öld. Ekkert dæmi um *blífa* er að finna í þessum textum. (Sjá Storm 1888:233–285, 285–295.)

Í þýðingum úr ensku, sem líklega voru gerðar um miðja 15. öld (Widding 1960; Jorgensen 1970; Einar G. Pétursson 1976; Ólafur Halldórsson 2007), kemur orðið einu sinni fyrir í textasafni sem í heild er milli 15 og 20 þúsund lesmálsorð; sjá (2).

- (2) suo skalltu snart blifa daudur upp a stadem
 (e. ye shalle be dede anone) (Jorgensen 1970:191)

Athyglisvert er að e. *be dede* í frumtextanum er hér þýtt með *blífa daudur* sem bendir til þess að orðalagið hafi þekkst í íslensku, nægilega vel til þess að þýandi hefur talið óhætt að nota það. Á a.m.k. sjö öðrum stöðum hefur enskur frumtexti sama orðalag en það er í öllum tilvikum þýtt á annan hátt (sjá Jorgensen 1970:191; Einar G. Pétursson 1976:5, 88, 90 (2 dæmi), 93 (2 dæmi)).

Sögnin virðist ekki koma fyrir í elstu rínum, þ.e. þeim rínum sem Finnur Jónsson gaf út 1905–1922, ef marka má orðabók Finns um orðaforða rímnanna (Finnur Jónsson 1926–1928). Sögnina er þar ekki að finna en Finnur segist hafa lagt sérstaka áherslu á að taka með öll orð af miðlágþýskum uppruna (1926–1928:iv).

Í kvæðum nafngreindra manna sem uppi voru á 15.–16. öld fannst eitt rímskorðað dæmi í Háttalykli hinum skemmra eftir Loft Guttormsson (d. 1432) í 14. erindi (Jón Þorkelsson 1922–1927:46),⁸ „meðan heimr má blífa“

⁷ Áætlað er að allar sögurnar séu frá 14. öld, Hektors saga frá síðari hluta aldarinnar eða fyrri hluta 15. aldar. Sjá Kalinke og Mitchell 1985.

⁸ Þetta erindi (ásamt fleirum) er ekki að finna í elsta handriti Háttalykilsins, sem er

‘meðan heimur er til’. Í kvæðum Halls Ögmundarsonar (um 1470—um 1539) fundust fjögur dæmi: eitt í Krossdrápu, 61. erindi (s.r.:312), skorðað af stuðlum: „studdu hana og blíðlega beiddu / að blífa í náð ...“ ‘vera í náð’ (handrit frá um 1549) og annað rímskorðað í sama kvæði, 99. erindi (s.r.:320), „cedrus blifur með olíva“, merkingin er sennilega fremur ‘vera’ en ‘verða’ (þ.e. ‘ávextir eru á trénu’). Enn er rímskorðað dæmi í kvæðinu Náð (sama handrit), 110. erindi (s.r.:353), „í fagnaði blífum að eilifu!“, einnig hér í dvalarmerkingu, og loks rímskorðað í lokaerindi Nikulásdrápu (handrit frá 1546—1549), 86. erindi (s.r.:405), „andir séu til sælu sendar, / svo blífi þær að eilifu! Amen“, þ.e. ‘dveljist, veri kyrrar’.

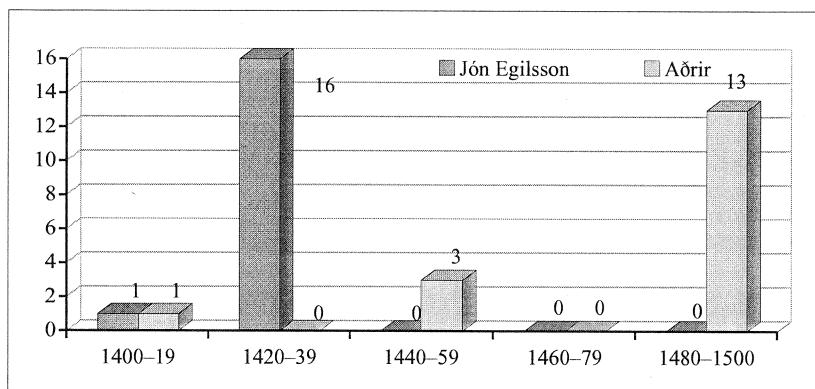
Loks er þess að geta að tvö dæmi orðabókar Árnaneftnar í Kaupmannahöfn um sögnina eru úr *Reykjahólabók*, þýdingu miðlágþýskra texta frá um 1530—1540. Var af því tilefni leitað nánar í einum texta, frásögninni af Hendrek og Kunigund (Loth 1969:35—70), og kom þar ekkert dæmi á daginn.

Önnur niðurstaða er af leit að sögninni *blífa* í fornbréfum 15. og 16. aldar. Í 3.—12. bindi *Íslenzks fornbréfasafns* og í *Islandske originaldiplomer inntil 1450* (hér eftir skammstafað DI og IslDipl) koma í ljós 34 dæmi í 15. aldar bréfum og 44 í bréfum 16. aldar til og með 1540.⁹ Er sögnin meðal algengari tökuorda í þessari textategund (sbr. Veturliða Óskarsson 2003:102 um tíðni orða af miðlágþýskum uppruna í 15. aldar bréfum). Hér þarf þó að hafa þann fyrirvara að helmingur 15. aldar dæmanna (17 dæmi) er úr bréfum skrifuðum af Jóni Egilssyni biskupsskrifara á árunum 1418—1432, eins og sýnt er á *mynd 1*. Jón var nær örugglega norskur maður þó að hann virðist hafa dvalist lengi á Íslandi og má vel vera að orðið tilheyri móðurmálsorðaforða hans.¹⁰ Það er a.m.k. eftirtektarvert hversu algengt orðið er hjá Jóni miðað við hve sjaldgæft það annars er allt fram á níunda tug 15. aldar en athugun á bréfum frá 15. öld leiddi í ljós dæmi um orðið í bréfum frá 1413, 1440, 1442, 1443, 1480, 1481, 1482 (2 dæmi), 1484 (2 dæmi), 1490, 1493 (2 dæmi), 1497, 1500 (3 dæmi), auk dæma Jóns.

frá um 1550, og er því ekki áreiðanleg heimild um að orðið hafi komið fyrir í frumgerð hans. (Sbr. Jón Þorkelsson 1922—1927:16.)

⁹ Hér er einungis miðað við bréf skrifuð á íslensku og gefin út á Íslandi.

¹⁰ Um mál og þjóðerni Jóns Egilssonar fjalla Stefán Karlsson 1963:xlv—xlvii, Landrø 1975:127 o.v. og Veturliði Óskarsson 2003:57—64.

Mynd 1. Dreifing dæma um *blífa* í fornbréfum 1400–1500.

Í 16. aldar bréfunum (1501–1540) er tæplega helming dæma um sögnina *blífa* að finna í bréfum frá biskupunum Ögmundi Pálssyni (14) og Gissuri Einarssyni (3), hið fyrsta 1519 (Ögmundur). Í þýðingu Gissurar frá 1541 á kirkjuordinansíu Kristjáns konungs hins þriðja er enn fremur a.m.k. tugur dæma. Báðir þessir biskupar höfðu lært erlendis. Ögmundur varð biskup 1521, létt af embætti 1540. Hann mun hafa verið fæddur laust upp úr 1470 og nam líklega í Englandi og á Niðurlöndum seint á 15. öld (Páll Eggert Ólason 1922:118, 121). Gissur (um 1512–1548) var við nám í Þýskalandi snemma á 4. áratug 15. aldar, kom heim 1534 (s.r.:274 o.áfr.) og varð eftirmaður Ögmundar biskups 1540. Um hann er sagt að hann hafi talað svo góða þýsku að Þjóðverjar heyrðu ekki að hann væri ekki landsmaður þeirra (s.r.:280). Það kemur e.t.v. ekki á óvart að dæmi um þessa þýsku sögn sjáist í ritum biskupanna.

Fornbréfadæmin eru flest í dvalarmerkingunni, 'vera kyrr, halda áfram að vera', þar á meðal langflest dæmi Jóns Egilssonar. Elsta dæmi í fornbréfunum, og þar með elsta þekkta dæmi um orðið í íslensku, er í orðatvenndinni *blífa* og *vera* 'haldast, vera' frá 1413, sbr. (3).

(3) þeir rekar ... blifi ok veri epter þeirre skíring (DI 3:750, 1413, afrit frá ca. 1570)

Dæmið er í bréfi sem einungis er varðveitt í afriti frá seinna helmingi 16. aldar og verður því að taka með nokkrum fyrirvara. Þessi orðatvennd kemur ekki fyrir aftur fyrr en undir lok 15. aldar (DI 6:292, 1480 og DI 6:462,

1482, ungt afrit) og fáein dæmi eru í 16. aldar bréfunum (DI 8:151, 1507; „vera oc eiga ad blija“ DI 8:162, ca. 1507–1514; DI 10:569, 1540).

Merktingin ‘verða, breytast í, byrja að vera’ kemur sjaldnar fyrir, varla oftari en u.þ.b. 15 sinnum. (Stundum er þó erfitt að dæma um það með vissu hvort um er að ræða dvöl eða breytingu (‘vera’ eða ‘verða’).) Nokkur dæmi eru sýnd í (4).

- (4)a. jnganghæ ok blifuæ systær j sogdu klaustri (IslDipl 305, 1432, JE)
- b. kann so skie vier blijfum ... forstandare Domkirkunnar (DI 8:742, 1520)
- c. skildu blifua her vm allungis sattir ok kwitter (IslDipl 341, 1440)
- d. oss ... þar med kvittvm ok öllvngis akiærvlaðsvm blifandi (IslDipl 353, 1442)

Í bréfum Ögmundar Pálssonar kemur orðið fyrir 6–8 sinnum í þessari merkingu.

Eitt dæmi er um orðalagið *blifa dauður* ‘deyja’ sem nefnt var að framan, sbr. (5). Það svarar til mlþ. *döt bliven* og hefur verið tekið upp sem heild.

- (5) þesser ... skutu einn med byssu suo hann bleif þar daudr af (DI 6:518, 1484)

Hér má geta þess að elsta dæmið í færeysku, sem sýnt er í (6), er einmitt um hið sama.

- (6) þa bleif hon deydh (DF 1:44, 1404)

Sögnin kemur svo gott sem ekki fyrir í hlutverki hjálparsagnar við myndun þolmyndar í elstu íslensku textunum. Eina örugga dæmið er sýnt í (7).

- (7) asgrimur sigmundzson bleif j hel sleginn (DI 8:523, 1514)

Sem fyrr segir mun þetta að öllum líkindum vera norræn nýjung í notkun sagnarinnar en náði aldrei fótfestu í íslensku.

Orðasambandið *blifa i minni e-s* ‘gera e-ð með samþykki e-s’, ‘hafa fullt leyfi/samþykki e-s’, kemur alloft fyrir í bréfum Jóns Egilssonar á öðrum fjórðungi 15. aldar (a.m.k. 11 sinnum), sbr. dæmið í (8), en verður annars ekki vart í fornbréfum fyrir 1540, að því er virðist.

- (8) hann hæfir blifuæt j woru fullo ok allo minnæ (IslDipl 214, 1418)

Petta orðasamband á sér beinar samsvaranir í miðlágþýsku, mlþ. *an sinen minnen bliven* ‘vera undir vild/geðþóttu e-s kominn’ (Lasch og Borchling

1928– og *Deutsches Rechtswörterbuch* undir *minne*), mit góðen minnen ‘með góðri vináttu’ (Lasch og Borchling 1928–), og er sjálfsagt tekið upp sem heild.¹¹ Tökuorðið *minni* (mlþ. *minne*) kemur hins vegar einnig fyrir án sagnarinnar *blífa*, t.d. „med minni oc samþicki þess sem helldur kirkjuna“ DI 5:713, 1473.

Orðalagið að eitthvað *blífi stöðugt* ‘sé óhagganlegt’ kemur fyrir í bréfi sem Jón Egilsson skrifar og er synt í (9).

(9) skal þessæ uor giordh oc bref stadugt blifua (DI 4:455, 1431)

Þetta orðalag kemur einu sinni fyrir aftur í bréfunum (DI 7:444, [1499–1508], afrit frá 1543–1593) en a.m.k. fimm dæmi eru um það í Nýja testamentinu 1540. (Í bréfi frá 1482 er svipað orðlag: „ónguastads synest huort kyrkiunnar skyllda blifur stöð“ DI 6:460, 1482.)

Undir lok 15. aldar sjást dæmi um orðalagið *blífa með mak* ‘sitja í ró, friðsemd; vera ótruflaður’, sbr. (10).

(10) sueria fullan bockareid ath hann skule blifua med mack ok hlyd(n)i hier j biskupsdæminu (DI 6:727, 1490)

Í bréfum fyrir 1540 (DI 6:390, 1481; DI 7:535, [1500]) fundust tvö önnur dæmi um þetta orðasamband sem á sér vafalaust fyrirmund i miðlágþýsku, *mit make* (Schiller og Lübben 1875–1881, 3:7). Sbr. dönsk og særsk dæmi um *blífa/vera með mak* í orðabókum Kalkars og Söderwalls undir *mak*.

Sá fjöldi dæma um sögnina *blífa* sem er að finna í þeim textum fyrir 1540 sem athugaðir hafa verið, alls 78 dæmi, bendir til þess að hún hafi þá verið orðin nokkuð föst í sessi, a.m.k. í (rit)máli embættismanna. Staðfest dæmi fram að 1540 gefa þó ekki fulla mynd af beygingu hennar. Í nútíð koma fyrir í framsöguhætti beygingarmyndirnar 3.p.et. *blifur* (10 dæmi), 1.p.ft. *blifum* (2 dæmi) og 2.p.ft. *blifið* (1 dæmi) og í viðtengingarhætti 3.p.et. og ft. *blifi* (1 dæmi og 5 dæmi). Dæmi vantar um þátiðarmyndir aðrar en 3.p.et.fsh. *bleif* (3 dæmi) og 3.p.ft.fsh. *blifu* (1 dæmi). Í fallháttum koma fyrir lh.nt. *blifandi* (1 dæmi), lh.pt. *blifit* (7 dæmi) og nafnhátturinn *blífa* (47 dæmi). Staðfestum beygingarmyndum fjölgar umtalsvert með texta Nýja testamentis Odds Gottskálssonar 1540, sem fjallað verður um í næsta kafla, en þar er að finna allar beygingarmyndir sem áður höfðu komið fram og nokkrar að auki. Í töflu 1 er beyging sagnarinnar á 16. öld sýnd með þeim dæmum sem tiltæk eru. Dæmi sem fyrst koma fyrir í Nýja

¹¹ Sambærileg forndönsk og fornsærisk dæmi er að finna í orðabókum Kalkars og Söderwalls, sbr. einnig Moberg 1989:47.

NÚTÍÐ		ÞÁTÍÐ	
FRAMSH.	VIÐTH.	FRAMSH.	VIÐTH.
ET. 1.P. 2.P. 3.P.	(eg) <i>blif</i> (eg) <i>blifi</i> ^o (þú) <i>blifur</i> ^o ÷ (hann) <i>blifur</i> (hann) <i>blifi</i>	÷ ÷ ÷	÷ (þú) <i>blifir</i> ^o (hann) <i>bleif</i> (hann) <i>blifi</i> ^o
FT. 1.P. 2.P.	(vér) <i>blifum</i> ÷ (þér) <i>blifið</i> , <i>blifi</i> ^o (þér)	÷ ÷	(vér) <i>blifum</i> ^o , <i>blifu</i> ^o (vér) ÷ ÷
3.P.	(þeir) <i>blifa</i> (þeir) <i>blífi</i>	(þeir) <i>blifu</i>	÷
BOÐHÁTTUR	<i>blif</i> ^o		
LÝSINGAR- HÁTTUR		÷	<i>blifit</i> (sagnbót) (eftir) <i>blifinn</i> ^o (kk.et.nf.) <i>blifnir</i> ^o (kk.ft.nf.)
NAFNHÁTTUR	<i>blifa</i>		

Tafla 1: Beyging sagnarinnar *blifa* skv. heimildum fram undir miðja 16. öld.

testamentinu 1540 eru merkt með ^o. Önnur prentuð rit 16. aldar bæta hér engu við (sbr. Westergård-Nielsen 1946a:34).

Merking sagnarinnar er oftast einhvers konar dvalarmerking, mun sjaldnar ‘verða, breytast í’ o.s.frv. og sárafágæt sem hjálparsögn við myndun þolmyndar.

Hér á eftir verður sögninni *blífa* fylgt eftir um þriggja alda skeið í Nýja testamentinu allt fram til 1841 og í nokkrum öðrum textum frá 16.–19. öld auk þess sem hugað verður eilítið að sögninni í nútímanum.

3. Sögnin *blífa* í Nýja testamentinu fram til 1841

3.1 Inngangur

Í orðabók sinni um tökuorð í prentuðum bókum 16. aldar birtir Chr. Westergård-Nielsen átján sjálfstæð dæmi um *blífa* (1946a:33–34). Sum dæmin eru endurtekin í endurprentunum frá sömu öld og í heild er getið

um 27 textastaði. Dæmin eru öll úr trúarlegum textum enda fátt af öðru tagi gefið út á prenti á íslensku á 16. öld. Sex af átján dæmum eru úr verkum Odds Gottskálkssonar (Nýja testamentinu 1540, Corvins-postillu 1546 og píningarpredikunum Corvins 1559) og níu eru úr textum sem Guðbrandur biskup þyddi eða gaf út. Flestir textarnir eru þyddir úr þýsku eða dönsku og í tólf tilvikum af þrettán, þar sem sögnin *blífa* kemur fyrir, stendur þý. *bleiben* eða da. *blive* á samsvarandi stað í frumtexta. Um *eftirblífa* hefur Westergård-Nielsen fimm dæmi og eru þrjú úr bíblíutexta og eiga sér hliðstæður í texta dönsku bíblíunnar frá 1531, *offuerbleffuen*, *offuer bleffne* og *bliffue igen*. Westergård-Nielsen hefur tvö bíblíudæmi um *yfirblífa* sem eiga sér beina samsvörum í þýskum og dönskum bíblíutexta sama tíma (*vberbleiben* og *offuer bliffue*). Enn fremur hefur hann tvö dæmi um *blífanlegur*, úr Nýja testamentinu 1540 og Bíblíunni 1584, með sambærilegt orð í þýskum og dönskum bíblíutexta (*bleibende*, *bliffluende*).

Westergård-Nielsen getur einungis um fá þeirra dæma sem finna má í prentuðum textum 16. aldar eins og hann bendir á („m.m.fl.“, *med mange flere*).

Hér á eftir verður hugað sérstaklega að dæmum um *blífa* í Nýja testamentinu 1540 og hvernig orðinu reiddi af í útgáfum næstu þrjár aldirnar. Í nokkrum tilfelli er sambærilegur texti nýjustu þýðingar birtur með til samanburðar og glöggvunar (Bíblían 2007; leitað var í textanum á vefsetri Hins íslenska Bíblíufélags,).

3.2 Nýja testamentið 1540 (og Guðbrandsbiblia 1584)

Í Nýja testamenti Odds Gottskálkssonar 1540 (hér eftir NtOG) koma fyrir a.m.k. 139 dæmi um *blífa* og orð dregin af sögninni (*eftirblífa*, *yfirblífa*, *blífanlegur*).¹² Dæmin eru um 0,075% af heildarorðafjölda textans. Fimmtán þeirra eru í formálum Lúthers sem felldir voru brott úr útgáfum Bíblíunnar á 18. öld og er horft fram hjá þeim í því sem hér fer á eftir. Þess má þó geta að hvergi var hróflað við orðinu í formálunum í Guðbrandsbibliu né í Nýja testamentinu 1609 en fjórum dæmum var breytt í Pörláksbibliu (1644): NtOG 1996, bls. 304: *blífur* → *er*; bls. 319: *blífið* → *epter ordid*; bls. 420: *blífa* og *áframt fara* → *aframm hallda ... og vara*; bls. 448:

¹² Dæmi eru sótt í útgáfuna 1988; stuðst var við orðstöðulykil hjá Orðabók Háskóla Íslands. Texti Nýja testamentisins 1540 er rúmlega 183 þúsund orð skv. talningu á . Ekki var leitað annarra dæma um *blífa* í bíblíuútgáfum en þeirra sem er að finna í textanum frá 1540 og því alls óvist hvort nýjum dæmum um orðið eða orð leidd af því kunni að hafa verið skotið seinna inn í aðrar ritningargreinar Nýja testamentisins.

blífi við → *hallda vid*. Formála Lúthers að Opinberunarbók Jóhannesar lét Oddur óþýddan og var honum bætt við í Guðbrandsbiblú (Westergård-Nielsen 1984:28). Í þeim formála er ekkert dæmi að finna um sögninga.

Nær öll dæmin í Nýja testamentinu eru um orðið í elstu merkingu þess, dvalarmerkingunni, þ.e. ‘dveljast um kyrrt á e-m stað eða í e-u ástandi, vera stöðugur, vara’; sjá (11).

- (11) a. þar hjá þeim sama blífið þar til þér farið burtu þaðan (Matt. 10.11)
(sbr. Bibl. 2007: þar sé aðsetur yðar uns þér leggið upp að nýju)
- b. Nú fyrst þér segið: Vér sjáum, þá blífur yðar synd (Jóh. 9.41)
(sbr. Bibl. 2007: því varir sök ykkar)
- c. Þeir blifu og allir stöðugir í postulanna kenningu (Post. 2.42)
(sbr. Bibl. 2007: Þau ræktu trúlega uppfraðslu postulanna)

Fá örugg tilvik eru um orðið í merkingunni ‘verða, breytast í, byrja að vera’; sjá (12).

- (12) a. sá eiður gjörir enda allrar sundurþykkju svo að trútt blífur milli þeirra (Hebr. 6.16)
(sbr. Bibl. 2007: og bindur enda á öll andmæli)
- b. Trúum vér ekki, þá blífur hann þó trúfastur (2Tím. 2.13)
(sbr. Bibl. 2007: þá verður hann samt trú)

Önnur dæmi, sem gætu komið til greina um þessa merkingu, virðast mér ekki ótvírað og ekki nægilega ljóst hvort merking þeirra er breytingarmerking eða dvalarmerking (t.d. „heldur blífur það svo að Guð sé sannsögull, en allir menn ljúgarar“ (Róm. 3.4); sbr. Bibl. 2007: „Guð skal reynast sannorður þótt sérhver maður reyndist lygari“).

Tvisvar er sögnin notuð sem hjálparsögn við myndun þolmyndar (*blífur tillukt* og *blífa niðri byrgð*), eins og synt er í (13). Fyrra dæmið er þó ekki ótvírað um hjálparsagnarhlutverk enda virðist orðið þar allt eins bera í sér merkinguna ‘halda áfram að vera’.

- (13) a. til þessa dags blífur það sama fortjald tillukt yfir því gamla testamento (2Kor. 3.15)
(sbr. Bibl. 2007: til þessa dags hvílir skýla yfir hjörtum þeirra)
- b. góðverk ... hinna annarra blífa ekki niðri byrgð (1Tím. 5.25)
(sbr. Bibl. 2007: þau ... munu ekki geta dulist)

Nýja testamenti Odds var að mestu tekið upp óbreytt í Guðbrandsbiblú, með lítilsháttar lagfæringum sem einkum lutu að rithætti, beygingu og

orðavali (Guðrún Kvaran 1990:39; Þórir Óskarsson 1990:217 með tilvísunum). Á einum stað er sögninni *blífa* skipt út fyrir *vera* (NtOG: „í dag byrjar mér að blífa í þínu húsi“ Lúk. 19,5) en annars er ekki hreyft við henni.

Í inngangi þessarar ritgerðar var því varpað fram að mikill fjöldi dæma um sögnina *blífa* í Nýja testamentinu 1540 hafi átt þátt í að festa hana í sessi. Mikil og skyndileg notkun hennar í einum texta bendir til að svo sé og ytri rök, sem lúta að þjóðerni og búsetu þýðandans, styrkja það. Æskilegt hefði verið að athuga vandlega aðra 16. aldar texta til samanburðar og kanna notkun þeirra á sögninni. Slík vinna er tímafrek og hefur að sinni ekki verið lagt í hana af alvöru. Þó voru skoðaðir fáeinir textar frá þessum tíma og er greint frá niðurstöðunum í upphafi 4. kafla.

Það verk sem helst hefði þurft að bera saman við er Gamla testamenti Guðbrandsbiblú en það hefur til skamms tíma vart verið gerlegt vegna þess hversu textinn er mikill umfangs og óaðgengilegur í frumprenti. Nú er texti allrar Guðbrandsbiblú hins vegar nýlega orðinn aðgengilegur til leitar á vefsíðu Hins íslenska Bibliúfélags og lítils háttar tilhlaup var gert að slíkum samanburði. Athugaður var texti 1.–5. Mósebókar. Þar er að finna alls 26 dæmi um sögnina *blífa*, tólf um nafnhátt, sex um 3.p.et.nt.vh. *blífi*, fjögur um 3.p.et.nt.fsh. *blífur* og eitt um hvert, 3.p.ft.nt.vh. *blífi*, 3.p.et.pt.fsh. *bleif*, 3.p.ft.pt.fsh. *blifu* og lh.pt. (*eftir*)*blifim*. Rúmur helmingur dæmanna (14) er í merkingunni ‘vera áfram’ (‘haldast, dveljast um kyrrt á e-m stað eða í e-u ástandi’ o.þ.h.) en hin í merkingunni ‘verða, breytast í, byrja að vera’ (11) og sem hjálparsögn við myndun þolmyndar (1). Nokkur dæmi úr Gamla testamenti Guðbrandsbiblú eru sýnd í (14).

- (14) a. Sé það so að flekkurinn blífur samt sem fyrri sýndist hann (3Mós. 13,5)
(sbr. Bibl. 2007: ... að skellan sé óbreytt)
- b. nær hann blífur frjáls á því fagnaðarái (3Mós. 27,21)
(sbr. Bibl. 2007: Þegar hún verður leyst á næsta fagnaðarái)
- c. að undanteknum þeim forlikunarhrút með hvörjum hann blífur forlíktur (4Mós. 5,6)
(sbr. Bibl. 2007: nema friðþægingarhrúturinn sem presturinn skal friðþægja fyrir hann með)

Textinn er um 140.000 orð og svarar til u.þ.b. 76% af lengd Nýja testamentisins 1540. Dæmi um sögnina *blífa* í Mósebókunum eru um 0,02% af heildarorðafjölda textans. Það er umtalsvert minna en í Nýja testa-

mentinu 1540 eða hlutfallslega aðeins um fjórðungur af dæmafjölda þar.¹³

Chr. Westergård-Nielsen (1946b:325–328) hefur fært rök að því, byggð á rannsóknum á orðaforða Gamla testamentis Guðbrandsbiblú, að Oddur Gottskálksson hafi þýtt eða átt þátt í að þýða nokkrar af bókum þess, þar á meðal 5. Mósebók.¹⁴ Með það í huga er áhugavert að vita hver dreifing dæma um *blífa* er innan Mósebókanna; hún er sýnd í (15).

- (15) 1Mós.: 2 dæmi
- 2Mós.: 1 dæmi
- 3Mós.: 3 dæmi
- 4Mós.: 11 dæmi
- 5Mós.: 9 dæmi

Dæmafjöldinn er of lítill til þess að vænlegt sé að draga miklar ályktanir af honum en vissulega er athyglisvert að í 5. Mósebók skuli vera umtalsvert fleiri dæmi en í fyrstu þremur bókunum. Mestur fjöldi dæma er þó í 4. Mósebók, sem Westergård-Nielsen nefnir ekki sem hugsanlegt þýðingarverk Odds. Þessar tölur verður því að taka með fyrirvara og hefði þurft að athuga fleiri hluta Gamla testamentisins — og vitaskuld helst fleiri breytur en þessa einu — til þess að athugun af þessu tagi hefði gildi.

Þess skal getið að í bók sinni um málið á Guðbrandsbiblú greinir Oskar Bandle (1956) ekki frá fjölda dæma um *blífa*, segir einungis að sögnin sé 'hér og hvar' notuð við myndun þolmyndar (1956:393) og rekur á öðrum stað fáein dæmi um beygingarmyndir hennar (1956:428). Dæmi hans eru alls sjó talsins, öll úr Gamla testamentinu.

3.3 Nýja testamentið 1609 og Þorlákssbiblia 1644

Árið 1609 kom út endurskoðuð útgáfa Nýja testamentisins (hér eftir Nt1609). Jakob Benediktsson (1953:136–138; sjá einnig Þóri Óskarsson 1990:218) telur að Arngrímur lærði hafi haft þar hönd í bagga. Þar hefur á tíu stöðum verið skipt á sögninni *blífa* eða skyldum orðum og einhverju öðru orðalagi, auk áðurnefndrar breytingar í Guðbrandsbiblú, eins og sýnt er í töflu 2 hér á eftir.

¹³ Ef orðafjöldi Mósebókanna væri sambærilegur við orðafjölda Nýja testamentisins 1540 (183.000 orð) ættu að vera nálega 34 dæmi um *blífa* í Mósebókunum.

¹⁴ Páll Eggert Ólason (1926:377) var á sömu skoðun en hans rök eru af öðru tagi.

Pessar breytingar skiluðu sér ekki yfir í aðra heildarútgáfu bíblíunnar, útgáfu Þorláks biskups Skúlasonar 1644, en í henni eru flest dæmi um sögnina *blífa*, sem breytt var í Nýja testamentinu 1609, höfð eins og í Guðbrandsbibliú (Lúk. 2.43, Lúk. 9.4, Lúk. 10.7, Róm. 11.3, 1Pess. 4.15, 1Pess. 4.17, 1Tím. 1.3, Hebr. 7.23, Hebr. 13.14). Hins vegar hefur nú verið skipt á *blífa* og öðru orðalagi í 13 nýjum tilvikum, eins og sýnt er í *töflu 3* hér á eftir.

	NÝJA TESTAMENTI ODDS 1540	NÝJA TESTAMENTIÐ 1609
Matt. 21.17	<i>bleif</i> (3.p.et.pt.fsh.)	<i>dualdest</i>
Lúk. 2.43	<i>bleif ... eftir</i> (3.p.et.pt.fsh.)	<i>vard ... epter</i>
Lúk. 9.4	<i>blifið</i> (2.p.ft.nt.fsh.)	<i>vered</i>
Lúk. 10.7	<i>Blifið</i> (2.p.ft.nt.fsh.)	<i>vered</i>
Lúk. 19.5	<i>blífa</i> (nh.)	<i>vera</i> (þannig einnig Guðbr.)
Róm. 11.3	<i>eftir blifim</i> (lh.pt. kk.et.nf.)	<i>epter orden</i>
1Pess. 4.15	<i>yfirblifum</i> 1.p.ft.nt.fsh.	<i>epter erum</i>
1Pess. 4.17	<i>yfirblifum</i> (1.p.ft.nt.fsh.)	<i>epter erum</i>
1Tím. 1.3	<i>blifir til</i> (2.p.et.pt.vh.)	<i>yrder epter j</i>
Hebr. 7.23	<i>blífa</i> (nh.)	<i>verda</i>
Hebr. 13.14	<i>blífanlegan</i> (pf.et.kk.)	<i>stadfastan</i>

Tafla 2: Sögnin *blífa* í Nýja testamenti Odds 1540 víkur fyrir öðru orðalagi í Nýja testamentinu 1609.

Auk breytinganna í *töflu 3* hefur dæminu í Lúk. 19.5, sem í Guðbrandsbibliú og Nýja testamentinu 1609 var breytt úr *blífa* í *vera*, verið breytt í Þorláksbibliú í *koma* (*vera i þínu húsi* → *koma i þitt hús*). — Í Þorláksbibliú er sögnina *blífa* því að finna á 109 af þeim 124 stöðum sem hún var á í fyrstu þýðingu Nýja testamentisins 1540 (án formála Lúthers).

Þær breytingar sem gerðar eru fyrir miðja 17. öld sýna, þótt þær gangi ekki mjög langt, að sögnin *blífa* hefur á einhvern hátt staðið í þeim sem véluðu um texta Bíblíunnar. Alls hafði hér verið hróflað við 24 dænum þótt sumt hafi verið dregið til baka, sem fyrr segir.

	NÝJA TESTAMENTI ODDS 1540	PORLÁKSIBLÍA 1644
Mark. 6.10	<i>blifið</i> (2.p.ft.nt.fsh.)	<i>vered</i>
Jóh. 5.38	<i>blifandi</i> (lh.nt.)	<i>bwande</i>
Jóh. 7.9	<i>bleif hann samt</i> (3.p.et.pt.fsh.)	<i>vard hann epter</i>
Jóh. 12.46	<i>blifi</i> (3.p.et.nt.vh.)	<i>sie</i>
Jóh. 14.16	<i>blifur</i> (3.p.et.nt.fsh.)	<i>sie</i>
Post. 17.14	<i>blifu þar eftir</i> (3.p.ft.pt.fsh.)	<i>vrdu þar epter</i>
Post. 18.3	<i>bleif</i> (3.p.et.pt.fsh.)	<i>var</i>
Post. 21.4	<i>blifu</i> (1.p.ft.pt.fsh.)	<i>vorum</i>
Post. 21.8	<i>blifum</i> (1.p.ft.pt.fsh.)	<i>dvøldum</i>
Post. 28.30	<i>bleif</i> (3.p.et.pt.fsh.)	<i>dualde</i>
Róm. 11.5	<i>umfram ... blifnir</i> (lh.pt. kk.ft.nf.)	<i>epter ... ordner</i>
1Kor. 7.26	<i>blifa</i> (nh.)	<i>vera</i>
2Kor. 3.15	<i>blifur það sama fortjald tillukt</i> (3.p.et.nt.fsh.)	<i>er su sama Hulda ecke burt tekenn</i>

Tafla 3: Sögnin *blífa* í Nýja testamenti Odds 1540 víkur fyrir öðru orðalagi í Þorláksbibliú 1644.

3.4 Þýðing Páls í Selárdal um 1680

Séra Páll Björnsson í Selárdal (1621–1706) þýddi laust eftir 1680 mestallt eða allt Nýja testamentið úr grísku og er þýðing hans til í handritum á Landsbókasafni¹⁵ (sbr. Hannes Þorsteinsson 1922:82–83). Athyglisvert er að skoða hvernig hann fer að á þeim stöðum í textanum þar sem Oddur notar sögnina *blífa*. Í ljós kemur að séra Páll hefur annað orðalag á 22 stöðum og er það í flestum tilvikum á öðrum stöðum en áður hafði verið hreyft við, eins og sýnt er í *töflu 4* (öll dæmin þar eru samhljóða í Nýja testamenti Odds og Guðbrandsbibliú).

Dæmi eru um að séra Páll noti sögnina *blífa* þar sem hún var ekki áður (Matt. 10.22: „Og þier munud verda hatader af ollum, mijns nafns saker, enn sa stodugur // blijfur til enda, skal holpinn verda“ Lbs. 188 fol., 6r–v) en slíkt hefur ekki verið kannað frekar að þessu sinni og er því í reynd óvist hver raunveruleg notkun hans á sögninni er í textanum.

¹⁵ Lbs. 188 fol., að hluta eiginhandarrit, og JS 51 8vo, skr. 1750. Athugasemdir við þýðingu Páls Björnssonar er að finna í Lbs. 20 4to (Hannes Finnsson).

NT ODDS 1540 OG GUÐBRB. 1584	NÝJA TESTA MENTIÐ 1609	ÞORLÁKS- BIBLÍA 1644	PÁLL BJÖRNSSON 1621–1706
Matt. 21.17	bleif þar	dualdest	dvaldi
Mark. 4.19	blifur án ávaxtar		verdur ávaxtarlaust
Lúk. 2.43	bleif ... eftir	vard	var ... epter
Lúk. 11.36	blifur ... skær	mun ... vera	
Jóh. 11.6	bleif ... i þeim staðd	skjær	valdi ... j sama stad
Post. 2.42	blifu ... stöðugir		bielldu afram stöðuglega
Post. 13.43	stöðugir blífa		stadnæmast (j náð Guds)
Post. 17.14	blifu ... eftir		þar bidu
Post. 21.4	blifu	vorum	dvöldum
Róm. 4.16	blífi stöðugt	epter orden	sie stöðugt
Róm. 11.3	eftir blífinn		eptirlaatinn
Róm. 11.4	yfir blífa		eptirlaatid
Róm. 11.5	umfram eru blifnir		eru Eptirleifar ordnar
1Kor 7.26	blífa		vera
2Kor. 3.15	blifur ... tillukt		er ... burt tekenn
2Kor. 9.9	blifur um aldir alda		liggur ... yfer þeirra Hiortum
Fil. 2.16	blifið við ljóssins orð		varir um alldur
1Pess. 4.15	yfirblifum		halldandi Lioossins Orði
1Tím. 5.25	blífa ekki niðri byrgð		eptir vrdum laatnir
1Tím. 6.3	blifur ekki við		kunna ei ad hyliast
Hebr. 6.16	trútt blífur		kemur ei saman vid til Stadfestu er Eydurinn
Hebr. 7.23	blífa	verda	vara

Tafla 4: Dæmi um *blífa* í Nýja testamenti Odds 1540 og Guðbrandsbiblíu 1584 og afdrif þeirra í Nýja testamentinu 1609, Þorláksbiblíu 1644 og þýðingu Páls Björnssonar 1621–1706.

Í sjálfu sér er áhugavert að séra Páll hefur yfir 100 dæmi um sambærilegt orðalað og er að finna í útgáfum Odds og Guðbrands (þ.e. hann notar sögnina *blífa* á sömu stöðum og þar) og vekur það grun um að hann hafi stuðst við eldri þýðingar og ekki þýtt að öllu leyti beint úr frummálinu. Það kemur þó málínu ekki við hér og athyglisverðast í okkar samhengi er að hann velur annað orðalað en *blífa* í 22 skipti.

¹⁶ Sjá Guðrúnu Kvaran 1990:39–40 og rit sem þar er vitnað til; Jón G. Friðjónsson 1997:xxxiii. Sbr. einnig Guðrúnu Kvaran 1994.

3.5 Steinsbiblía 1728 og þýðing Jóns Vídalíns um 1710

Bíbla Steins biskups Jónssonar kom út 1728, hin þriðja heildarútgáfa Bíblíunnar á íslensku. Hún hefur oft verið gagnrýnd og texti hennar talinn afturför frá fyrri bíblíuútgáfum og málfar dönskuskotíð.¹⁶ Það kann því að þykja athyglisvert að einnig hér er dænum um *blífa* fækkað, og það umtalsvert. Að vísu hafa fimm dæmi, sem breytt hafði verið í Þorláksbiblíu, verið færð til baka í svipað horf og var í Nýja testamenti Odds (Jóh. 5.38, Jóh. 7.9, Jóh. 12.46., 1Pess. 4.15 og 1Pess. 4.17 (*yfirblifum NtOG, eftir blifum St.*)) og hið sama á við um tvö dæmi sem breytt hafði verið í Nýja testamentinu 1609 (Lúk. 9.4 og Lúk. 10.7). Öðrum breytingum frá texta Odds er haldd (sums staðar hefur orðalagi að vísu verið hnikað til en aldrei í þá átt að sögn-in *blífa* sé tekin inn á ný) og 23 stöðum, sem áður höfðu verið óhreyfðir í Guðbrandsbiblíu, Nýja testamentinu 1609 og Þorláksbiblíu, er nú breytt.¹⁷ Í Steinsbiblíu eru því eftir 84 af upphaflegum 124 dænum (án dæma í Lúthersformálum) um sögnina *blífa* og orð leidd af henni. Við þýðinguna var stuðst við þýðingu Jóns biskups Vídalíns á Nýja testamentinu en hann mun hafa þýtt allt Nýja testamentið úr grísku um 1710 (Steingrimur J. Þorsteinsson 1950:65 o.áfr., 68). Til stóð að það yrði gefið út en þýðingin brann mestöll, að sögn Hannesar Þorsteinssonar (1920:35–36), í Kaupmannahafnarbrunanum 1728. Þýðingin á bréfum Páls postula og Hebreabréfinu er þó varðveitt í handritinu Lbs. 189 fol.¹⁸ Í Nýja testamentinu 1540 er í þessum bréfum að finna rúmlega 40 dæmi um *blífa* og afleidd orð.¹⁹ Athugun á texta Vídalíns leiðir í ljós að á 23 stöðum hefur sögnin *blífa* verið felld brott og í staðinn ýmist sett *vera*, *verða*, *dvelja*, *vara*, *bíða* eða umorðað á einhværn hátt. A.m.k. 11 þessara textastaða eru síðan teknir upp í Steinsbiblíu, orðréttir eða umorðaðir, en nokkrir staðir í Steinsbiblíu, sem hafa orðalag án *blífa*, eru þó sjálfstæðir, t.d. dæmin í (16).

- (16) a. hljuttur Gud ad vera sannordur — Róm. 3.4
 blífur það svo að Guð sé sannsögull — NtOG

¹⁷ Dæmin sem tekin voru hér að ofan í *töflu* 2 og *töflu* 3 um breytingar í Nt1609 og Þorláksbiblíu duga til að sýna hvers kyns breytingar um er að ræða og verður því látið nægja að rekja textastaðina: Mark. 4.19, Jóh. 6.27, Jóh. 11.6, Jóh. 15.16, Post. 2.42, Post. 9.43, Post. 13.43, Post. 15.17, Post. 18.20, Róm. 3.4, Róm. 4.16, Róm. 11.4, 1Kor 3.14, 1Kor 16.6, 2Kor. 9.9, 1Tim. 4.16, 1Tim. 5.25, 2Tim. 4.20, Hebr. 1.11, Hebr. 6.16, Hebr. 7.24, Hebr. 10.34, Hebr. 12.27.

¹⁸ Það er hreinrit skrifara Jóns biskups en eiginhandarrit hans er varðveit í Lbs. 11–12 4to.

¹⁹ 38 dæmi um *blífa*, tvö um *yfirblífa* og tvö um *blífanlegur*.

- b. Enn eg verd / kann skie hiæ ydur — 1Kor 16.6
En má vera að eg blífi hjá yður — NtOG
- c. vertu stðugur — 1Tím. 4.16
blíf i þessum greinum — NtOG
- d. varer ad eilifju — Hebr. 7.24
hann eilíflega blífur — NtOG

3.6 Vajsenhússbiblia (1747) og Hendersonsbiblia (1813)

Fjórða og fimmsta heildarútgáfa Bíblíunnar á íslensku, Vajsenhússbiblia (1747) og Hendersonsbiblia (1813), eru í öllum meginatriðum endurprentanir á texta Þorláksbiblú (Guðrún Kvaran 2002:531). Í hvorugri er að finna sjálfstætt dæmi um að skipt hafi verið á *blífa* og öðru orði eða orðalagi. Í Vajsenhússbiblú eru dæmi um *blífa* reyndar einu fleira en í Þorláksbiblú: *bleif ham samt* Jóh. 7.9 — *vard hann epter* Þorláksbibl., og fylgir Vajsenhússbiblia þarna Nýja testamenti Odds, Guðbrandsbiblú og Nýja testamentinu 1609. Á þessum stað fer Hendersonsbiblia eftir Þorláksbiblú.

3.7 Nýja testamentið 1827 og Bíblían 1841

Texti Þorláksbiblú, sem í flestu er lítið breyttur frá texta Guðbrandsbiblú (Steingrímur J. Þorsteinsson 1950:63), þjónaði landsmönnum að mestu óbreyttur allt til þess að ný þýðing Nýja testamentisins kom út árið 1827. Í þeirri þýðingu kveður við annan tón og er sögnin *blífa* einungis notuð á fjórum af þeim stöðum þar sem hana er að finna í Nýja testamenti Odds 1540.

- (17) a. sá blífur í mér og eg í honum (Jóh. 6.56)
 - b. sem lifandi verdum og eptir blífum (yfirblífum NtOG) (1Þess. 4.15)
 - c. vér, sem lifum og eptir blífum (yfirblífum NtOG) (1Þess. 4.17)
 - d. hann blífur í daudanum (1Jóh. 3.14)

Af þessum fjórum hafði dæmunum í Fyrra Þessaloníkubréfi Páls postula verið breytt í Nýja testamentinu 1609 (*epter erum*) — og þau svo færð til fyrra horfs í Þorláksbiblú — en hin höfðu staðið óbreytt frá upphafi.

Fyrir endurskoðuninni stóðu Geir Vídalín biskup (d. 1823), Ísleifur Einarsson yfirdómari, Árni Helgason dómkirkjuprestur og kennari við Bessastaðaskóla 1817–1819, Steingrímur Jónsson prófastur, fyrrverandi

kennari við Bessastaðaskóla, og þeir dr. Hallgrímur Scheving, Jón Jónsson og Sveinbjörn Egilsson, allir kennrarar við Bessastaðaskóla. (Sbr. Svarav Sig mundsson 1990:175–176 og tilvísanir þar; um kennara við Bessastaðaskóla sjá Janus Jónsson 1893:91 o.áfr.) Sveinbjörn og Hallgrímur áttu sennilega mestan þátt í að búa textann undir prentun og lagfæra málið. Áhrif málhreinsunar eru greinileg í hinum nýja texta og liggur í augum uppi að sögnin í *blífa* hefur verið talin til þess lágróðurs sem rétt þótti að grisja.

Nýja testamentið 1827 var tekið upp tiltölulega lítið breytt í nýja þýðingu Bibliunnar 1841, Viðeyjarbiblíu, og þar var breytt þeim fjórum dæmum um sögnina sem orðið höfðu eftir 1827. Nú voru horfin öll þau dæmi um *blífa* og rótskyld orð úr orðaforða Odds Gottskálkssonar sem verið höfðu í fyrstu þýðingu Nýja testamentisins þrjuhundruð árum áður.²⁰

4. Sögnin bílfá í nokkrum öðrum textum

Til viðbótar því sem fram kom í undanfarandi kafla skal hér í stuttu máli greint frá niðurstöðum athugunar á fáeinum textum frá 16. öld fram á 19. öld. Textarnir voru valdir af handahófi og að nokkru leyti eftir því hversu aðgengilegir þeir voru til leitar. Textarnir eru tíundaðir í (18).

- (18) a. Marteinssálmar Marteins biskups Einarssonar (1555)
 - b. Kvæði og sálmars Einars Sigurðssonar í Eydöllum (16.–17. öld)
 - c. Biskupaannálar Jóns Egilssonar (um 1600)
 - d. Ritgerð Jóns Gizuraronar um síðskiptatímama (16.–17. öld)
 - e. Lof lyginnar eftir Þorleif Halldórsson (1711–1713)
 - f. Vídalínspostilla (1718)
 - g. Nokkur rit Jóns Ólafssonar úr Grunnavík (18. öld)
 - h. Bréf séra Gunnars Pálssonar (18. öld)
 - i. Ævisaga Jóns Steingrímssonar eldklerks (lok 18. aldar)
 - j. Dagbækur Steingríms Jónssonar (lok 18. aldar)
 - k. Huldufólkssögur úr Þjóðsögum Jóns Árnasonar.

Sálmaþýðingar Marteins Einarssonar Skálholtsbiskups (um 1500–1576), „Marteinssálmar“, voru gefnar út 1555. Þýðingum biskups hefur verið

²⁰ Sérútgáfur Nýja testamentisins 1750 og 1807 voru einungis lauslega skoðaðar fyrir þessa rannsókn og fundust ekki í þeim dæmi um breytingar sem skipta máli. Hið sama á við um útgáfุ Nýja testamentisins 1827 þar sem öll dæmin voru gátuð; textinn er að langmestu leyti eins og texti bibliunnar 1841 en fjögur dæmi eru þar þó enn um *blífa* (*eftirblífa*): Jóh. 6,56, 1Pess. 4,15, 1Pess. 4,17, 1Jóh. 3,14.

hrósað af seinni tíma mönnum og þær þótt skara fram úr þýðingum síns tíma, bæði að því er varðar beitingu íslenskra skáldskaparreglna og málfar (Páll Eggert Ólason 1922:618). Marteinssálmar eru 35 talsins, yfir 200 erindi og alls um 7.000 orð. Á vefsíðunni *Bragi*, óðfræðivefur er unnt að leita í sálmunum. Í þeim er að finna sex dæmi um sögnina *blífa*; þau eru sýnd í (19).

- (19) a. við herrans orð og ótta / æ skal blífa („Hver sem vill hólpinn hér“)
- b. og eilifur friður Ísrael / mun blífa („Hver sem vill hólpinn hér“)
- c. Það unn nú þessum öllum hér / í ástsemd þinni að blífa („Guð faðir, vér þökkum gæsku þín“)
- d. þín makt er æ blífandi / – því lát oss þig einn óttandi („Gef þú oss þinn gæsku frið“)
- e. aum þá míin tunga að hún sé gjörð / og grædd við góminn blifi („Á bökkum vatna í Babílon“)
- f. Trúan blífur birt þar í, / burtu hverfa myrkrin því („Nú kom hjálp þín, heiðin þjóð“)

Sögnin stendur í rímstöðu í (19b) (*lifa – blífa*), (19c) (*blífa – drífa*) og (19e) (*lifi – blifi*), svo og í (19d) (*fölnandi – blífandi – óttandi*); einu sinni er *blífa* notað í stuðlun, (19f) (*blífur – birt – burtu*). Merkingin er ‘vera áfram’ í (19a–d) og ‘verða’, sem hjálparsögn við myndun þolmyndar í (19e) og (19f). Þó að dæmin séu aðeins sex eru þau hlutfallslega nokkuð mörg miðað við aðra texta sem kannaðir hafa verið, eða rúmlega 0,08% af heildarorðafjölda, sem er nálægt hlutfallinu í texta Nýja testamentisins 1540 (þar voru dæmi um sögnina 0,07% af heildarfjölda orða). Sennilegt er að dæmafjöldann megi skýra með því að um er að ræða þýðingar.

Á sömu vefsíðu eru sálmar og kvæði Einars Sigurðssonar í Eydöldum (1539–1626), þar á meðal kvæði hans í Vísnabók Guðbrands biskups 1612. Sá texti sem var athugaður þegar þessi ritgerð var í smíðum var alls vel yfir 45 þúsund orð. Dæmi um *blífa* eru einungis þrjú talsins; þau eru sýnd í (20).

- (20)a. mér að hlífa föllum frá / í fögnum blífa lát mig þá („Eignum best eg unni“)
- b. Yfir mínum Ólafi / eilíf náð drottins blífi („Barnatöluflokkur“)
- c. sú hlíf mun yfir þeim blífa („Þakklætisbæn fyrir barnaheill“)

Öll dæmin mega teljast rímbundin. Merkingin er ‘haldast, vera áfram’.

Í Biskupaannálum Jóns Egilssonar (rúmlega 100 prentaðar blaðsíður) frá um 1600 er engin dæmi að finna um sögnina og ekki heldur í ritgerð

þeirri um siðskiptatímana sem kennd er við Jón Gizurarson, skr. um 1593 og 1644/45 (46 prentaðar blaðsíður).

Í ritgerðinni Lof lyginnar eftir Þorleif Halldórsson, skr. 1711–1713, kemur einungis eitt dæmi fyrir í íslenska textanum, sem er 34 blaðsíður prentaðar: „ef [bau] hefðu ... blifið fast við sannleikann“ þ.e. ‘haldið sig við sannleikann’ (Þorleifur Halldórsson 1915:8).

Í Vídalínspostillu (1718) eru 36 dæmi um *blífa* og er sögnin þó hlutfallslega mun sjaldgæfari þar en í Nýja testamentinu 1540, eða rétt um 0,01% af heildarorðafjöldanum á móti 0,075% í Nýja testamentinu.²¹ Flest dæmi Vídalínspostillu eru í dvalarmerkingunni, ‘vera áfram’ o.s.fr., þar af 15 um orðalagið *blífa i e-u*, t.d. „Hvör sem blífur í mér“ (Jón Þorkelsson Vídalín 1995:224), 4 um *blífa hjá e-m*, t.d. „hann mun blífa hjá yður“ (s.r.:433), 12 um *blífa* eitt og sér í slíkri merkingu, t.d. „þar fyrir blífur yðar synd“ (s.r.:24), „Ef það er gott, það blífur, ...“ (s.r.:157); og loks 3 um *blífa stöðugur*, t.d. „það orð blífur ævinlega stöðugt“ (s.r.:453). Tvö dæmi eru e.t.v. um merkinguna ‘verða’: „Sá sem ekki trúir syninum, hann mun ekki sjá lífið, heldur blífur Guðs reiði yfir hönum“ (s.r.:436) og „enginn kann út af þessu lausnarans orðatiltæki að reikna til nokkurrar verðskuldunar hjá Guði, heldur blífur hið sama sem Páll segir, að allur heimurinn verði lögfallinn fyrir hönum“ (s.r.:226). Eitt dæmi er um lo. *blífanlegur* („hafa hvörgi blífanlegan samastað“ s.r.:82). Engin dæmi er þar að finna um afleidd orð með forlið eða forskeyti (*forblífa*, *eftirblífa*, *yfirblífa*). — Flest dæmin, eða 19, eru um 3.p.et.nt.fsh. *blífur*, sex dæmi eru um 3.p.et.nt.vh. *blífi*, tvö um 3.p.ft.nt.fsh. *blífa*, tvö um 2.p.et.nt.fsh. *blífur*, fimm um nafnhátt og tvö um lýsingaráhátt nútíðar. Engin dæmi eru um sögnina í þátið eða lýsingaráhætti pátiðar.

Í þýðingu Jóns Ólafssonar úr Grunnavík (1705–1779) frá 1745 á *Nikulás Klim* eftir Ludvig Holberg er að finna sex dæmi um sögnina, öll í dvalarmerkingu (*blífa við e-ð*, *blífa i e-u*), 3.p.et.nt.vh. *blífi*, 1.p.et.pt.fsh. og 3.p.pt.fsh. *bleif*, nh. *blífa* (3 dæmi) (Jón Ólafsson úr Grunnavík 1948:67, 68, 88, 95, 102, 244).²² Leit í nokkrum öðrum útgefnum verkum Jóns, þ.e. *Relatio af Kaupinhafnarbrunanum ... 1728* og dagbók Jóns 1725–1731, *Fiskafraði* frá 1737 og *Hagbenki* frá 1737,²³ leiddi engin önnur dæmi í ljós. Alls eru rannsakaðir textar um 470 prentaðar blaðsíður í útgáfunum.

²¹ Ég þakka útgefendum Vídalínspostillu (1995) fyrir veittan aðgang að tölvutækum texta. Textinn er rúmlega 356 þúsund orð skv. talningu.

²² Sbr. Orðabók Háskólans. *Textasafn*. — Um þýðinguna hefur útgefandi þau orð að orðfærrið sé „víða illa íslenzkt“ (1948:XVI) og „mjög dönskuskotið“ (1948:315).

²³ Ég þakka útgefendum þessara rita Jóns Ólafssonar fyrir veittar upplýsingar.

Í bréfum séra Gunnars Pálssonar (1714–1791) er að finna sjö dæmi um *blífa*, þar af eitt í merkingunni ‘verða’ („þegar þeir blifa Slikir“ Gunnar Pálsson 1984:35) en hin öll í dvalarmerkingu (*blífa við, láta við blífa*) (1984:74, 141, 200, 239, 341, 366). Eitt dæmi er um 1.p.et.nt.fsh. *blíf* og annað um 3.p.ft.nt.fsh. *blífa* en hin fimm eru um nafnhátt. Að auki kemur sögnin *forblífa* tvívegis fyrir, í bæði skiptin í kveðju í lok bréfs, *forblífe* / *forblífum við* [+ í stærstu undirgefni / með høgagtelse] (1984:26, 99). Varðveitt bréf frá Gunnari eru tæplega 200 talsins, rúmar 500 blaðsíður í útgáfu.

Í 300 blaðsíðna langri ævisögu Jóns Steingrímssonar eldklerks (skr. 1788–1791) er að finna fimm dæmi um sögnina, fjögur þeirra um *blífa* (*hér/þar við*) ‘haldast, láta þar við sitja’ (Jón Steingrímsson 1973:135, 260, 285 og 301) og eitt um *blífa kjur* ‘vera kyrr, doka við’ (1973:218). Eitt dæmi til viðbótar er þar úr bréfi eftir annan, *blífa hér við* ‘halda e-u áfram’ (1973:216).²⁴ Fimm dæmanna eru um nafnhátt og eitt um 3.p.et.pt.fsh. *bleif*.

Í dagbókum Steingríms Jónssonar 1790–1795, frá vísitasíuferðum hans með Hannesi biskupi Finnssyni, sem varðveittar eru í Landsbókasafni (Lbs. 95 8vo, rúmlega 100 bls.) er ekki að sjá dæmi um sögnina.

Loks skal þess getið að í safni huldufólkssagna úr Þjóðsögum Jóns Árnasonar, sem eru til í orðstöðulykli hjá Orðabók Háskólans, er ekkert dæmi um *blífa* sem bendir til þess að orðið hafi ekki verið sérlega tilðhaft í talmáli alþýðu þegar efninu var safnað. Ekki má þó útloka að dæmi um sögnina hafi verið hreinsuð burt fyrir útgáfu. Þjóðsögur Jóns Árnasonar voru annars ekki athugaðar sérstaklega fyrir þessa rannsókn.

Þó svo að sú athugun sem hér var gerð á nokkrum textum frá 16. og fram á 19. öld sé takmörkuð virðist mega draga þá ályktum að sögnin *blífa* hafi ekki verið sérlega algeng (og e.t.v. ekki mjög vel nothæf) í því ritmáli sem þessir textar bera vitni um. Einna helst hafi slík orð komið fyrir í trúarlegum textum og er ástæðan sennilega notkun þeirra í Bibliunni allt frá upphafi lúthersks síðar á Íslandi. Í textunum sem hér voru athugaðir eru tökuorð langt í frá sjaldgæf og í sumum þeirra beinlínis mjög algeng, t.d. í bréfum Gunnars Pálssonar og í ævisögu Jóns Steingrímssonar. Textarnir eru vissulega allir eldri en skipulögð hreintungustefna en þetta er eigi að síður nefnt því til áréttigar að dæmafæðin stafar tæplega af meðvituðum vilja til að takmarka notkun erlends orð.

²⁴ Orðabók Háskólans. *Textasafn*. Ég þakka Jóhannesi B. Sigtryggssyni fyrir aðstoð við leit.

Vissulega eru til dæmi um texta þar sem *blífa* og skyld orð virðast algengari en hér er talið víst. Í bréfum sem fóru á milli Árna Magnússonar og Þormóðar Torfasonar (Kálund 1916) er t.d. mikið um erlend orð, bæði latnesk og dönsk/pýsk, en bréfin endurspeglar bréfastíl lærðómsmanna síns tíma og eru lítuð af því að báðir störfuðu utan Íslands. Sögnin *blífa* er þar talsvert algeng og kemur ekki á óvart, og eftirtektarverð er notkun beggja á sögninni *forblífa*, einkum í kveðjum í lok bréfa, t.d.: *ég ... forblif altið monfreres þénustuskyldugasti þénari o.s.frv.*, en dæmi um hana er t.d. að finna í Kálund 1916:340, 351 (ÁM), 349, 379, 384 (PT). Sambærileg dæmi um *forblífa* er viðar að finna í bréfum lærðómsmanna, t.d. hjá Gunnari Pálssyni (sbr. hér að ofan).

Pegar hugað er að merkingu sagnarinnar í þessum textum virðist dænum bera saman við það sem fram kom um hana í 2.–3. kafla; merkingin er oftast einhvers konar dvalarmerking en merkingin ‘verða, breytast í’ o.s.frv. er sjaldgæfari og sögnin virðist fágæt sem hjálparsögn við myndun þolmyndar.

5. Sögnin bífa í nútímanum

Litið er fjallað um sögnina *blífa* í fræðiritum um nútímamál. Hana er að finna í helstu nútímamálsorðabókum en er þá mörkuð á einhvern hátt. Í orðabók Sigfúsar Blöndals (1920–1924) er hún merkt sem fornt mál eða úrelt með táknuinu †. Merkingin er da. ‘blive’ (bls. 87) en ekki skýrð nánar. Í *Íslenskri orðabók*, 1. útgáfu frá 1963, er orðið einnig merkt sem fornt eða úrelt. Merkingin er ‘vera kyrr, haldast við, standast’ (bls. 54) og sama stendur óbreytt í 2. útgáfu 1983. Í 3. útgáfu (2002) er fjallað um sögnina í lengra máli. Hún er sögð forn eða úrelt í merkingunni ‘verða’,²⁵ í merkingunni ‘vera kyrr, haldast við’ sem og í orðasambandinu *blífa við e-ð* ‘halda fast við e-ð, fylgja e-u af alefli’. Hún komi hins vegar enn fyrir í merkingunni ‘standa fast, vera óhagganlegur, skipta öllu’. Þar er tekið dæmið *ævi manns liður skjótt en bókstafurinn blífur* sem er nær samhljóða elsta dæmi um þetta orðalag sem komið hefur í ljós við efnisöflun fyrir þessa grein (Halldór Kiljan Laxness, *Dagur i senn*, 1955).

Sögnin er ekki í *Íslenskri orðtíðnibók* (1991) og hún er því ekki eitt af rúmlega 31 þúsund algengustu orðum málsins; það má bera saman við að *bli* er nr. 32 í röðinni af algengustu orðum í sænsku skv. *Nusvensk frekvensordbok* (Allén 1971:3).

²⁵ Reyndar með misvisandi notkunardæmi, *blífið hér og vakið með mér*, þar sem merkingin er mun nær því að vera ‘staldra við, vera áfram’.

Pegar sögnin kemur fyrir í lesefni handa börnum og unglungum eru dæmi um að talin sé þörf á að skýra hana sérstaklega. Á vef Þjóðskjalasafns er t.d. að finna netsíðu sem höfðar til menntaskólanema, *Skólatefur*, og þar hefur þótt nauðsynlegt að setja inn skýringu þar sem orðið kemur fyrir í texta frá 1541: „Blifa: Halda áfram að vera“. Hið sama er gert á vef Ríkisútværpsins með *Passiusálmmum* Hallgríms Péturssonar við 44. sálm: „blífa: vera, dveljast“.

Við vinnslu þessarar ritgerðar fundust ekki dæmi um að beinlínis hafi verið lagst gegn sögninni *blífa*. Þó má vera ljóst að hún hefur um tveggja alda skeið verið þyrnir í augum málræktarmanna. Útgefandi og formálahöfundur sámasafns frá 1797, Hannes Finnsson biskup (d. 1796), gerir athugasemdir við eigin notkun á sögninni og gefur í skyn að hann hefði viljað finna betra orð: „Ad vísu er ord þetta ad blífa eptir edli sínu útlendskt, og þýdir: ad vera lífs ... en eg finn þó ei annad hentugra ...“ (Kristján Jóhannsson 1797:XLVI).²⁶ Í bæklingi á ensku 80 árum síðar er sögnin talin upp meðal orða sem fá umsögnina „barbarous words“ (Eiríkr Magnússon 1879:31). Í *Íslenskri samheitaorðabók* (1985) er orðið merkt með litlum hring, °, sem í inngangi er skýrður sem „óstaðfest nýyrði, vafasöm/umdeilanleg tökuorð eða slangur, orð sem ekki eru viðurkennd af öllum þorra málnotenda“ (bls. VIII). Gísli Jónsson menntaskólakennari nefnir sögnina í einum af þáttum sínum um íslenskt mál í *Morganblaðinu* og telur hana eiga nokkurn rétt á sér þó að ströngustu málvöndunarmenn hafi löngum amast við henni (Gísli Jónsson 1978).

Pegar hugað er að stöðu sagnarinnar *blífa* í nútínamáli getur sérhver málnotandi auðveldlega leitað í eigin hugskoti og komist að þeirri niðurstöðu að hún komi einungis fyrir í sérstöku hlutverki, í nokkurs konar þrengdri dvalarmerkingu um það sem er óhverfult, stendur af sér breytingar, stendur föstum fótum, gildir. Enn fremur, og það leiðir af merkingunni, að sögnin sé í eðlilegu máli nothæfust í nafnhætti og nútíð.

Til þess að fá hugmynd um notkun sagnarinnar í nútínamáli var leitað að dæmum um hana í *Morganblaðinu*, á Netinu og í þingskjölum Alþingis.

Leitað var í texta *Morganblaðsins* frá janúar 1996 til maí 2009 á vefsíðu þess (*mbl.is* > Greinasafn). Þar komu í ljós um 130 dæmi, þar af rúmlega 20 um orðmyndina *blífa* (3.p.ft.nt.fsh. og nh.), rúmlega 100 um orð-

²⁶ Útgáfa frá 1834 hefur annan formála en merki tiðarandans sjást í orðum nýrra útgefenda sem segjast hafa „engu ordatiltæki vogad ad brjála [...] þótt sumstadar kynni ad sýnast þörf á því, og máske betur ad fara“ (formáli, 2. blaðsíða).

myndina *blifur* 3.p.et.nt.fsh. og eitt dæmi um hvora mynd *blif* 1.p.et.nt.fsh. (notuð sem rím í visu) og *blifið* 2.p.ft.nt.fsh. (úr Nýja testamentinu 1540). Af þessum dæmum eru fáein úr gömlum textum en flest ný. Öll nútíma-málsdæmin eru (að því er best verður séð) í ofangreindi þrengdri dvalarmerkingu. Nokkur dæmi eru sýnd í (21).

- (21) a. Nú er það jáðarinn sem blífur.
- b. Rokkið blífur á Unglist [*Unglist*: listahátið].
- c. Það er einfaldleikinn sem blífur.
- d. Waits blífur [um tónlistarmanninn Tom Waits].

Til samanburðar var leitað lauslega að sögninni á Netinu. Fjölmörg dæmi komu í ljós á íslenskum netsíðum og var sögning þar svo til undantekningalaust í ofangreindri dvalarmerkingu og nær öll dæmi úr nútímmamáli voru um beygingarmyndirnar *blifur* (2. og einkum 3.p.et.nt.fsh.) og *blifa* (3.p.ft.nt.fsh. og nh.). Eitt nútímmamálsdæmi fannst um 1.p.ft.nt.fsh. *blifum*, úr texta dægurlags þar sem *blifum* rímar við *sífum*, og eitt dæmi um *bleif* úr gamansönum bloggtexta („veisla mikil ein þar sem barinn bleif opinn“). Nútímmamálsdæmin er aðallega að finna á bloggsíðum.²⁷

Í ræðutextum frá 1966 og þingskjölum frá 1988 á vefsíðu Alþingis (sjá: *Alþingi*). Ræður > Aðrir leitarkostir > Orðaleit í ræðu- og skjalatexta) fundust 80 dæmi, 45 um 3.p.et.nt.fsh. *blifur*, sjö um 3.p.ft.nt.fsh. *blifa*, sex um 3.p.et.nt.vh. *blifi*, eitt um 3.p.ft.nt.vh. *blifi* og 21 um nh. *blifa*. Engin dæmi fundust um aðrar beygingarmyndir. Merkingin er langoftast þrengda dvalarmerkingin, ‘vera óbreytt, standa, gilda’, og er orðið þá furðuoft notað í tengslum við gagnrýni, í neikvæðu samhengi eða í háði, um 55 sinnum. Nokkur dæmi eru sýnd í (22).

- (22) a. þeir vilja gjarnan láta braskið blífa ef meginstoðir atvinnulífsins hrynda. (22.11.1982)

²⁷ Leitað var í febrúar 2008 að öllum beygingarmyndum sagnarinnar eins og þær væru í nútímmáli. Í ljós komu um 200 dæmi sem voru skráð og greind, og er hér miðað við þau. (Lausleg athugun ári síðar og aftur í janúar 2010 bendir til þess að dæmum hafi fjölgáð mikið en þó er rétt að hafa í huga að við leit af þessu tagi læða sér inn dæmi sem alls ekki eru beygingarmyndir þess orðs sem leitað er að, t.d. erlend orð, nöfn, skammstafanir, ritvillur og rangt skönnuð orð. Auk þess virðast sömu dæmi oft koma fyrir á fleiri en einni vefsíðu og raunfjöldinn er því minni en fram kemur við leit. Leit í janúar 2010 (Google) að einni orðmynd, *bleif*, virðist skila 108 dæmum en nánari athugun sýnir að aðeins er um að ræða 20 dæmi, þar af 6 úr Nýja testamentinu 1540, 4 erlend, 2 orðabókar-dæmi, 3 villur, 3 dæmi úr kveðskap fyrri alda, eitt úr gamansönum bloggtexta (hið sama og nefnt var hér að ofan) og loks eitt nýtt dæmi, úr nútímaljóði: „bíllinn sveigði hjá öllum holunum / og samkomulagið bleif“ ().

- b. Það er enski textinn sem blífur. Það er hann sem á að ráða úrslitum. ... Ef túlkunardeilur kæmu upp ... þá er það enski textinn, mál herrajóðarinnar, sem á að ráða. (28.10.1986)
- c. Helmingaskiptareglan blífur enn. ... Hún blífur enn og mun blífa lengi, íhald framsókn. Þar mun það blífa. (21.12.1987)

Í hlutlausu eða fremur jákvæðu hlutverki kemur orðið um 35 sinnum fyrir; dæmi eru sýnd í (23).

- (23) a. Þessi samningur blífur. Í honum eru uppsagnarákvæði, það er rétt, en hann blífur, hann getur verið varanleg skipan í viðskiptasamskiptum okkar. (20.08.1992)
- b. Við trúum því að á þann hátt náum við meiri árangri og við náum þá árangri sem dugar og sem blífur. (05.11.2002)

Eftirtektarverð er stuðlaða orðatvenndin *bókstafurinn blífur*, sem getið var hér að framan, en í þingskjölunum eru 12 dæmi um hana, í merkingunni ‘hið ritaða orð gildir, er óbrotgjarn’ – oftar en ekki með fremur neikvæðum eða háðslegum blæ. Dæmi eru sýnd í (24).

- (24) a. þó að okkur þyki lítið til svona formsatriða koma við afgreiðslu máls þá gildir það að bókstafurinn blífur. (09.03.1977)
- b. Framhaldið fer eftir okkur öllum. Þar má bókstafurinn ekki blífa ofar mannlegum þáttum. (24.11.1981)

Elsta dæmi um þessa orðatvennd, mér kunnugt, er sem fyrr segir úr ritgerð eftir Halldór Laxness frá 1955 (sjá dæmi (25b) hér að neðan). Ekki hefur verið leitað sérstaklega að þessu orðalagi en vel kann að vera að Halldór notist þar við eldri fyrirmynnd.

Fróðlegt er að rifja upp umsögn málfræðingsins Valtýs Guðmundssonar (1860–1928) um sögnina í *Islandsk Grammatik*, en hann segir þar að hún sé „gaaet af Brug, men alm. i 16.–18. Aarh.“ (1922:125). Ljóst er að slík lýsing á ekki vel við nú þó að notkunarvið sagnarinnar sé vissulega takmarkað. Ritmálassafn Orðabókar Háskólangs hefur engin dæmi frá dögum Valtýs; af 48 skráðum dæmum eru 37 frí því fyrir 1800, þrjú eru frá fyrri hluta 19. aldar eða miðri þeirri öld en næstu dæmi eru frá miðri 20. öld og síðar (um heimildir sjá Orðabók Háskólangs, *Ritmálassafn*):

- (25) a. Mín jómfrú blífur — mína jómfrú (Halldór Kiljan Laxness, *Hið ljósa man*, 1944)

- b. Ævi mannsins liður skjótt, en bókstafurinn blífur (Halldór Kiljan Laxness, *Dagur í senn*, 1955)
- c. Fallegu klappirnar austan á eyjunni huldar mold og grjóti og blíva svo til næstu ísaldar (Matthías Johannessen, *Í kompanii við alliflð*, 1959)
- d. hvort sem þið talið um þetta lengur eða skemur, þá er það og blífur sannleiki (Jón Björnsson, *Jómfrú Pórdís*, 1964)
- e. boðorðið blífur samt: meiri ræktun og stærri bú (*Andvari* 1967)
- f. Það sem blífur í listaverki, þó einginn viti hvað höfundur þess kann að hafa sagt sjálfur, er sú sýn hans sem hefur innblásið verkið (Halldór Kiljan Laxness, *Yfirskygðir staðir*, 1971)
- g. Örnefnið blífur, þótt veggjahleðslurnar séu jafnaðar við jörðu (*Árbók Ferðafélags Íslands*, 1972)

Sérstaklega eftirtektarvert er að þarna eru þrjú dæmi úr ritum Halldórs Laxness og má að minnsta kosti bæta tveimur við, úr hinu sama samtali Jóns Hreggviðssonar og Snæfriðar og fyrsta dæmið er hér að ofan (Halldór Kiljan Laxness 1944:97):

Alt breytist nema míin jómfrú, sagði hann.
 Ég hef verið manni gefin í fímtán ár, sagði hún.
 Vertu ekki með narraskap.
 Mín jómfrú blífur, sagði hann.
 Blíf ég, sagði hún.
 Já, sagði hann. Mín jómfrú blífur — míin jómfrú.

Ekki hefur verið leitað sérstaklega í textum frá síðari helmingi 19. aldar og fyrsta þriðjungi þeirrar 20. að dænum um sögnina og er því ekki hægt að segja með neinni vissu að hana sé hvergi að finna í frumsömdum ritum frá þessum tíma. En ósennilegt er að Valtýr Guðmundsson hafi gripið ofangreind orð sín úr lausu lofti og sömuleiðis að dæmi um sögnina frá þessu árbili hafi með öllu farið fram hjá orðtökufólki Orðabókar Háskólags. Umsögn Valtýs ásamt aldursdreifingu dæma í Ritmálssafninu gæti því bent til þess að aukin notkun hennar nú á dögum, sem og þrenging hlutverks og merkingar, eigi sér nýlegar rætur. Freistandi er að tengja þessa auknu notkun sagnarinnar í nútímamáli við verk þekktra rithöfunda, einkum Halldórs Laxness. Frekari rannsóknar er þó þörf til að skera úr um þetta og verður slíkt að biða betri tíma.

6. Niðurstöður og lokaorð

Meginniðurstöður þeirrar athugunar sem hér hefur verið greint frá eru eftirfarandi: Norræn mál vantaði sögn sem hafði jafnskíra dvalarmerkingu og miðlágþýska sögnin *bílven*. Hún átti tiltölulega greiða leið inn í norrænu meginlandsmálin og síðar færeysku, bæði vegna sterkrar stöðu miðlágþýsku sem áhrifamáls á 14.–16. öld og ekki síst vegna þess að beyging-armyndir sagnanna *vera* og *verða* féllu að mestu saman í helstu mállyskum norrænna mála nema íslensku og þá tók hún smám saman við hlutverki hinnar síðarnefndu. Sögnin *blífa* barði einnig að dyrum í íslensku en gekk heldur treglegar að vinna sér sess þar en í nágrannamálunum.

Merking sagnarinnar er í upphafi dvalarmerking, ‘vera kyrr, óbreyttur, halda áfram að vera’. Í norrænum málum fékk sögnin aukið hlutverk í merkingunni ‘verða, breytast í, byrja að vera’ og sem hjálparsögn við myndun þolmyndar. Dæmi eru um þessi hlutverk sagnarinnar í íslenskum textum allt frá 15. öld en dvalarmerkingin er algengasta merking hennar alla tið. Í nútínamáli er sögnin algeng einungis í einni sérstakri merkingu, nokkurs konar þrengdri dvalarmerkingu um það sem er óhverfult og stendur af sér breytingar, og kemur hún þar varla fyrir að ráði nema í 3. persónu eintölu í nútíð framsöguháttar.

Sögnin hefur alla tið beygst sem sterk sögn eftir 1. hljóðskiptaröð og er það í samræmi við beygingu hennar í miðlágþýsku. Hún er einnig sterk í nágrannamálunum. Sögnin virðist lengst af hafa verið algengust í nafnhætti og nútíðarmyndum og hefur helsta merking hennar sjálfsgagt átt sinn þátt í því. Í þeim textum sem athugaðir voru hafa ekki fundist dæmi um allar beygingarmyndir en þó nógu margar til þess að telja megi að hún hafi getað verið notuð í öllum myndum. Dæmi um þátíðarmyndir koma einkum fyrir fyrr á öldum.

Fyrstur til að nota sögnina að ráði í íslenskum textum er Jón Egilsson biskupsskrifari, norskur að uppruna, á fyrsta þriðjungi 15. aldar. Þá hefur sögnin þó sennilega ekki verið notuð utan hins formlega skjalamaðs sem var undir sterkum norskum og dönskum áhrifum. Þegar Jón Egilsson hverfur úr sögunni kemur sögnin sárasjaldan fyrir í bréfum út 15. öld. Undir lok aldarinnar og á næstu árum eftir aldamótin eykst notkunin svoltið og má vera að þar komi til áhrif frá Hansakaupmönnum sem hófu viðskipti við Íslendinga upp úr 1470. Samt er notkunin tiltölulega lítil næstu árin eins og sést þegar leitað er að sögninni í fornbréfum og dæmafjöldi borinn saman við dæmi frá 15. öld. Dæmum fjölgar ekki að ráði fyrir en kemur að þyðingu Gissurar biskups Einarssonar 1541 á kirkjuordinans-

iunni frá 1537. Nokkur dæmi eru um sögnina í bréfum Ögmundar biskups. Dæmi um sögnina á árunum fram undir 1540 eru mest úr bréfum þessara tveggja biskupa.

Það er svo með Oddi Gottskálkssyni og þýðingu hans á Nýja testamentinu sem sögnin er kynnt rækilega fyrir íslenskum almenningi en í texta hans eru ein 140 dæmi um hana og samstofna samsetningar. Þau eru um 0,075% af heildarorðafjölda textans. Dæmum fækkar þó strax í næstu útgáfum. Athugun á 1.-5. Mósebók bíblíunnar 1584 bendir til þess að sögnin sé þar umtalsvert fátíðari en í Nýja testamentinu, eða einungis um 0,02% af heildarorðafjölda textans.

Í útgáfu Nýja testamentisins 1609 fækkar dæmum um sögnina *blífa* um tíu. Hún hefur verið fátíð í almennu máli og e.t.v. ekki talin túlka nægilega vel þá merkingu sem sóst var eftir. Þorláksbiblia tekur að mestu upp texta Nýja testamentisins eftir Guðbrandsbibliú. Breytingar útgáfunnar 1609 skila sér að vísu ekki þangað en þó er ljóst að Þorlákur biskup hefur verið tvistígandi yfir sögninni því að hann sker burt 13 dæmi um hana. Sögnin lifir áfram allgöðu lífi næstu aldir í Nýja testamentinu, einhverjum mest lesna texta þjóðarinnar, en dæmum fækkar þó jafnt og þétt með hverri nýrri útgáfu. Fram eftir öldum er sögnin nokkuð notuð í kveðskap, gjarnan í rímstöðu, en er þó ekki algeng í þeim textum sem athugaðir voru og með öllu fjarverandi í sumum þeirra. Í Vídalínspostilli eru dæmi um sögnina rétt um 0,01% af heildarorðafjöldanum sem hlutfallslega er ekki nema rúmur tíundi hluti af notkun sagnarinnar í Nýja testamentinu 1540.

Auðvelt er að finna dæmi um sögnina *blífa* í textum allt fram á 19. öld. Ljóst er þó að hún hefur aldrei orðið almennt mál á sama hátt og í nágrannamálunum. Forvígismenn málhreinsunar á 19. öld virðast ekki hafa barist gegn henni á sama hátt og sumum öðrum orðum af dönskum eða miðlágþýskum uppruna. Það gæti bent til þess að hún hafi hvorki verið sérlega algeng né áberandi og því ekki talin ástæða til að amast sérstaklega við henni. Í málfræðibók sinni frá 1922 segir Valtýr Guðmundsson að sögnin sé horfin úr notkun en hafi verið algeng á 16.-18. öld. Dæmi Ritmállsskrár Orðabókar Háskólangs virðast styðja þetta álit Valtýs en dæmi vantar þar að mestu um sögnina frá miðri 19. öld til miðrar 20. aldar. Hún er hins vegar nokkuð algeng nú á dögum í þeirri sérstöku, þróngu merkingu sem nefnd var að ofan. Í þessari merkingu var sögnin notuð í nokkrum bókmennataverkum um miðja 20. öld, þ. á m. í verkum eftir Halldór Laxness, og kann það að hafa styrkt hana í sessi.

RITASKRÁ

1. Biblían og Nýja testamentið

- Biblán 2007: *Biblán. Heilög ritning. Gamla testamentið ásamt Apókrýfu bókumum. Nýja testamentið*. Hið íslenska Bibliufélag, JPV útgáfa, Reykjavík 2007. – Vefslóð: .
- Biblán 1841: *Biblia þad er: heilög Ritning. J 5ta sinni útgefin, á ný yfirsodud og leidrétt, ad til hlutan ens íslenska Biblju-félags*. Videyar Klaustri 1841.
- Guðbrandsbiblía: *Biblia. Þad Er, Öll Heilög Ritning; vtlögd a Norrænu. Med Formalum Doct. Martini Lutheri*. Hólum 1584. – Vefslóð: .
- Hendersonsbiblía 1813: *Biblia, Pad er Aull heilaug Ritning útlaugd á Islendsku og prentud Epter Peirri Kaupmannahaufnsku Útgáfú MDCCXLVII*. Kaupmannahöfn 1813.
- Nýja testamenti Odds Gottskálkssonar. [1540]. Útg. Sigurbjörn Einarsson, Guðrún Kvaran, Gunnlaugur Ingólfsson og Jón Ádalsteinn Jónsson. Lögberg, Sverrir Kristinsson, Reykjavík 1988.
- Nýja testamenti Odds Gottskálkssonar. [Orðstöðulykill, Orðabók Háskólangs.] Vefslóð: > Orðstöðulyklar > Nýja testamenti Odds Gottskálkssonar.
- Nýja testamentið 1609: *Pad Nyia Testamentum / a Jslandsku Yfer sied og lesid / eptir þeim riettstu Vleggingum sem til hafa feingist*. Hólum 1609.
- Nýja testamentið 1827: *Hid Nýja Testamenti Drottins vors Jesú Kristi*, ad nýu útlagt ad til-hlutun ens íslenska Biblju-Félags. Prentad af Faktóri og Bókþryckjara Schagfjörd, á kostnad ens íslenska Biblju-Félags. Videyar Klaustri 1827. (Tvö bindi.)
- Steinsbiblía 1728: *Biblia. Þad er öll Heilög Ritning. Fyrer Hanns Kongl: Majest: Vors Allraærudgasta Arfa-Herra Konungs Friderichs Fjorda, Christelega Vmmsorgun, Med Kostgiæfne, og eptir Höfud-Textunum, meir enn fyrrum athugud, so og med adskilianlegum Paraleller aukenn*. Hólum 1728.
- Vajsenhússbiblía 1747: *Biblia, Þad er Öll Heilög Ritning Utlögd a Norrænu; Eptir Peirre Annare Edition Bibliunnar sem finnst prenttud a Hoolum i Islande Anno MDCXLIV. Med Formalum og Utskjirringum Doct. Martini Lutheri, Einnig med Stuttu Innehalldde sierhvers Capitula, og so Citiatum*. Kaupmannahöfn 1747.
- Porláksbiblía 1644: *Biblia. Þad er, Öll Heilög Ritning, vtlögd a Norrænu. Med Formalum D. Marth. Luth. Hólum 1644.*

2. Önnur rit

- Allén, Sture. 1971. *Nusvensk frekvensordbok baserad på tidningstext. 2. Lemman*. Data linguistica 4. Almqvist & Wiksell international, Stockholm.
- Alþingi. Ræður > Aðrir leitarkostir > Orðaleit í ræðu- og skjalatexta. Vefslóð: . (Skoðað 14.12. 2009.)
- Ásgeir Blöndal Magnússon. 1989. *Íslensk orðsifjabók*. Orðabók Háskólangs, Reykjavík.
- Bandle, Oskar. 1956. *Die Sprache der Guðbrandsbiblía*. Bibliotheca Arnamagnæana 17. Ejnar Munksgaard, København.
- Bragi, óðfræðivefur. Vefslóð: . (Kvæði og sálmur Marteins Einarssonar og Einar Sigurðssonar). (Skoðað 22.6. 2009.)
- Brøndum-Nielsen, Johs. 1971. *Gammeldansk Grammatik i sproghistorisk Fremstilling*. 6: Verber I. De stærke Verber. Universitetsforlaget, København.
- Comolle, Heike. 1986. *Lexemtlehnungen in den spätmittelalterlichen isländischen fabulier-*

- enden Sagas.* Dissertation (A) zur Erlangung des akademischen Grades Doktor eines Wissenschaftszweiges (Dr.phil.), vorgelegt dem Wissenschaftlichen Rat der Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald.
- Deutsches Rechtswörterbuch.* [Vefútgáfa orðabókarinnar á slóðinni .] Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Heidelberg.
- DF = *Diplomatarium Færoense. Føroya fofnbraavasavn* 1. Miðaldabrév uppr til trúbótar-skeiðið við søguligun rannsóknun av Jakob Jakobsen. Tórshavn, København 1907.
- DI = *Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt fornbréfasafn, sem hefir inni að halda bréf og gjörninga, dóma og málðaga, og aðrar skrár, er snerta Ísland eða íslenza menn 1–16.* Kaupmannahöfn, Reykjavík 1857–1972.
- DN = *Diplomatarium Norvegicum. Oldbreve til Kundskab om Norges indre og ydre Forhold, Sprog, Slegter, Sæder, Lovgivning og Rettergang i Middelalderen* 1–22. Christiania, Bergen, Oslo 1847–1992.
- Einar G. Pétursson (útg.). 1976. *Miðaldaevintýri þydd úr ensku.* Rit 11. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Reykjavík.
- Eiríkr Magnússon. 1879. *Dr Gudbrand Vigfusson's Ideal of an Icelandic New Testament Translation or the Gospel of St Matthew by Lawman Odd Gottskálksson, (Roskild, 1540).* Cambridge.
- Elmevik, Lennart. 1970. Om verben varda och bliva i de nordiska språken. *Nysvenska studier* 50:127–169.
- Finnur Jónsson (útg.). 1905–1922. *Rímnasafn. Samling af de ældste islandske rimer.* Samfund til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur 35. København.
- Finnur Jónsson. 1926–1928. *Ordbog til de af Samfund til udg. af gml. nord. Litteratur udgivne rímur samt til de af dr. O. Jiriczek udgivne Bósarimur.* Samfund til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur 51. København.
- Gísli Jónsson. 1978. Íslenskt mál 444. þáttur. *Morgunblaðið* 16.7, bls. 10.
- Guðrún Kvaran. 1990. Bibliúþýðingar og íslenzkt mál. *Bibliúþýðingar í sögu og samtíð*, bls. 39–56. Studia theologica islandica 4. Háskóli Íslands, Guðfræðistofnun, Reykjavík.
- Guðrún Kvaran. 1994. Nokkur orð um málið á Steinsbibliu. Gunnlaugur A. Jónsson, Einar Sigurbjörnsson og Pétur Pétursson (ritstj.): *Biblían og bókmenniturnar. Rit helgað minningu séra Jakobs Jónssonar dr. theol.*, bls. 129–153. Studia theologica islandica 9. Guðfræðistofnun – Skálholtsútgáfan, Reykjavík.
- Guðrún Kvaran. 2002. Nordic language history and the history of translation IV: Icelandic. Oskar Bandle o.fl. (ritstj.): *The Nordic Languages. An International Handbook of the History of the North Germanic Languages* 1:527–533. Walter de Gruyter, Berlin, New York.
- Gunnar Pálsson. 1984. *Bréf Gunnars Pálssonar. I. Texti.* Gunnar Sveinsson bjó til prentunar. Rit 26. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Reykjavík.
- Halldór Kiljan Laxness. 1944. *Hið ljósa man.* Helgafell, Reykjavík.
- Hannes Þorsteinsson. 1920. Smávegis um Jón biskup Vidalin. *Prestafélagsritið – Timarit fyrir kristindóms- og kirkjumál* 2:33–42.
- Hannes Þorsteinsson. 1922. Minning sjera Páls prófasts Björnssonar í Selárdal. *Skírnir* 96:53–92.
- Haugen, Einar. 1976. *The Scandinavian Languages. An Introduction to their History.* Faber and Faber Limited, London.
- IslDipl = Stefán Karlsson 1963.

- Íslensk orðabók.* 1. útg. 1963, ritstj. Árni Böðvarsson; 2. útg. 1983, ritstj. Árni Böðvarsson; 3. útg. 2002, ritstj. Mörður Árnason. Bókaútgáfa Menningarsjóðs [1. og 2. útg.], Edda [3. útg.], Reykjavík.
- Jakob Benediktsson. 1953. Arngrímur lærði og íslenzk málhreinsun. *Afmaliskreðja til Alexanders Jóhannessonar 15. júlí 1953*, bls. 117–138. Félag íslenzkra fræða, Helgafell, Reykjavík.
- Janus Jónsson. 1893. Saga latínuskóla á Íslandi til 1846. *Tímarit Hins íslenzka bókmennatafélags* 14:1–97.
- Jorgensen, Peter A. (útg.). 1970. Ten Icelandic Exempla and Their Middle English Source. *Opuscula* 4:177–207.
- Jóhannes Gísli Jónsson. 2005. Merkingarhlutverk, rökliðir og fallmörkun. Höskuldur Þráinsson (ritstj.): *Setningar. Handbók um setningafræði*, bls. 350–409. Íslensk tunga 3. Almenna bókafélagið, Reykjavík.
- Jón Egilsson. 1856. Biskupa-annálar Jóns Egilssonar, með formála, athugareinum og fylgiskjólum eptir Jón Sigurðsson. *Safn til sögu Íslands og íslenzkra bókmenta að fornu og nýju* 1:15–117 [fylgiskjöl bls. 118–136]. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.
- Jón Gizurarson. 1856. Ritgjörð Jóns Gizurarsonar um síðaskipta tímana, með formála og athugasemdum eptir Jón Sigurðsson. *Safn til sögu Íslands og íslenzkra bókmenta að fornu og nýju* 1:640–701. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.
- Jón Helgason. 1929. *Málið á Nýja testamenti Odds Gottskálkssonar*. Safn fræðafélagsins 7. Hið íslenska fræðafjelag, Kaupmannahöfn.
- Jón Ólafsson úr Grunnnavík (þýð.). 1948. *Nikulás Klim*. Íslenzk þýðing eftir Jón Ólafsson úr Grunnnavík (1745). Jón Helgason bjó til prentunar. Hið íslenzka fræðafélag, Kaupmannahöfn.
- Jón Ólafsson úr Grunnnavík. 1996. *Hagþenkir. JS 83 fol.* Þórunn Sigurðardóttir sá um útgáfuna og ritaði inngang. Góðvinir Grunnnavíkur-Jóns og Hagþenkir, félag höfunda fræðslurita og kennslugagna, Reykjavík.
- Jón Ólafsson úr Grunnnavík. 2005. *Relatio af Kaupinhafnarbrunanum sem skeði í október 1728. Dagbók 1725–1732 og fleiri skrif*. Sigurgeir Steingrímsson gaf út. Góðvinir Grunnnavíkur-Jóns, Reykjavík.
- Jón Ólafsson úr Grunnnavík. 2007. *Náttúrufræði. Fiskafræði & Steinfræði*. Guðrún Kvaran og Þóra Björk Hjartardóttir gáfu út. Góðvinir Grunnnavíkur-Jóns, Reykjavík.
- Jón Steingrímsson. 1973. *Æfisagan og önnur rit*. Kristján Albertsson gaf út. Helgafell, Reykjavík.
- Jón Þorkelsson (útg.). 1922–1927. *Kvæðasafn eptir nafngreinda íslenzka menn frá miðöld.* Hið íslenzka bókmenntafélag, Reykjavík.
- Jón Þorkelsson Vidalín. 1995. *Vidalínspostilla. Hússpostilla eður einfaldar predikanir yfir öll hátiða- og sunnudagaguðspjöll árið um kring*. Gunnar Kristjánsson og Mörður Árnason sáu um útgáfuna. Mál og menning, Bókmenntafræðistofnun Háskóla Íslands, Reykjavík.
- Jörgen Pind (ritstj.), Friðrik Magnússon og Stefán Briem. 1991. *Íslensk orðtiðnibók*. Orðabók Háskólans, Reykjavík.
- Kalinke, Marianne E. og P.M. Mitchell. 1985. *Bibliography of Old Norse–Icelandic Romances*. Islandica 45. Cornell University Press, Ithaca and London.
- Kalkar, Otto. 1881–1918. *Ordbog til det ældre danske Sprog (1300–1700)* 1–5. Carlsberg-fondet, København.

- Kålund, Kr. (útg.). 1916. *Arne Magnusson Brevveksling med Torfæus (Pormóður Torfason)*. På Carlsbergfondets Bekostning. Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, København, Kristiania.
- Kristján Jóhannsson. 1797. *Sigurljód um Drottinn vorn, þad er Fjørutýgir Psalma-Flockur innihaldandi lerdóm vorrar trúar hófud-greinar um upprisu Jesú Kristi frá daudum. /.../. Leirárgördum vid Leirá. / 1834. Sigurljód um Upprisu Drottins Vors Jesú Kristi frá daudum, /.../. (Pr. í Sálmasafni innihaldandi Sigurljód, Fæðingar-, Krosskóla- og Hugvekj-Sálma. Kaupmannahöfn 1834).*
- Landrø, Per Roald. 1975. Jón Egilsson – islending eller nordmann? En undersøkelse av språket hos Islands første publicus notarius. Hovedoppgave i nordisk språk og litteratur ved Universitetet i Trondheim, NLHT. (Óprentuð lokaritgerð)
- Lasch, Agathe. 1914. *Mittelniederdeutsche Grammatik*. Sammlung kurzer Grammatiken germanischer Dialekte 9. Verlag von Max Niemeyer, Halle a. S.
- Lasch, Agathe og Conrad Borchling. 1928–. *Mittelniederdeutsches Handwörterbuch* 1–. Hamburger Verlagsanstalt Karl Wachholtz, Hamburg, Neumünster.
- Lbs. 95 8vo. Handrit, Landsbókasafni. (Dagbækur Steingríms Jónssonar 1790–1795 á vísitasíuferðum með Hannesi biskupi Finnssyni.)
- Loth, Agnete (útg.). 1963, 1964, 1965. *Late Medieval Icelandic Romances* 3, 4, 5. Editiones Arnamagnæanæ B 22, 23, 24. Munksgaard, Copenhagen.
- Loth, Agnete (útg.). 1969. *Reykjahólabók. Islandske helgenlegender* 1. Editiones Arnamagnæanæ A 15. Munksgård, København.
- Markey, Thomas L. 1969. *The Verbs varda and blíva in Scandinavian. With Special Emphasis on Swedish*. Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Philologiae Scandinavicae Upsaliensia 7. Uppsala.
- mbl.is. [Morgunblaðið.] Greinasafn. Vefsíða: . (Skoðað 12.6. 2009.)
- Moberg, Lena. 1989. *Lågtyskt och svenska i Stockholms medeltida tänkeböcker*. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 58. Uppsala.
- Mørck, Endre. 1999. Sociolinguistic studies on the basis of medieval Norwegian charters. Ernst Hákón Jahr (ritstj.): *Language Change. Advances in Historical Sociolinguistics*, bls. 263–290. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 114. Mouton de Gruyter, Berlin, New York.
- Norsk ordbok – Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet 1. 1966. Det norske Samlaget, Oslo.
- Ordbog over det norrøne prosasprog 1. 1995. Den arnamagnæanske kommission, København.
- Ordbok öfver svenska språket 4. 1916. C.W.K. Glerups forlag, Lund.
- Orðabók Háskólans. *Ritmálssafn*. Vefsíða: > Ritmálssafn > Orðaleit.
- Orðabók Háskólans. *Huldufólkssögur*. [Orðstöðulykill.] Vefsíða: > Orðstöðulyklar > Huldufólkssögur.
- Orðabók Háskólans. *Textasafn*. Vefsíða: > Textasafn > Leit.
- Ólafur Halldórsson (útg.). 2007. AM 240 fol XV, tvinn úr handriti með ævintýrum. *Gripa* 18:23–46.
- Page, R.I. (útg.). 1960. *Gibbons saga*. Editiones Arnamagnæanæ B 2. Ejnar Munksgaard, Copenhagen.
- Pauladóttir, Majbritt. 2007. Nakrar hugleiðingar um hvussu sagnorðini *blíva* og *verða* koma fyri í nútíðar, munnlígum fóroyskum. *Fróðskaparrit* 55:67–93.
- Páll Eggert Ólason. 1922, 1926. *Menn og menntir síðskiptaaldarinnar á Íslandi* 2: Ögmund-

- ur Pálsson, Gízur Einarsson og samherjar hans; 4: Rithöfundar. Bókaverzlun Guðm. Gamalíelssonar (1) / Bókaverzlun Ársals Árnasonar (4). Reykjavík.
- Ríkisítvarpið*. Vefslóð: > Sérvefir > Passíusálmavefurinn > Sálsmarnir. (Skoðað 22.6. 2009.)
- Schiller, Karl og August Lübben. 1875–1881. *Mittelniederdeutsches Wörterbuch* 1–6. J. Kühtmann's Buchhandlung, Bremen.
- Seip, Didrik Arup. 1971. *Norwegische Sprachgeschichte*. Bearbeitet und erweitert von Lauritz Saltveit. Walter de Gruyter, Berlin, New York.
- Sigfús Blöndal. 1920–1924. *Íslensk-dönsk orðabók*. Den danske og islandske Statskasse, Reykjavík.
- Skautrup, Peter. 1947. *Det danske sprogs historie*. Andet bind. Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, København.
- Skólavetur*. Vefslóð: . (Skoðað 22.6. 2009.)
- Stefán Karlsson (útg.). 1963. *Íslandske originaldiplomer indtil 1450*. Text. Editiones Arnamagnæana A 7. Munksgaard, København.
- Steingrímur J. Þorsteinsson. 1950. Íslenzkar bíblíupýðingar. *Víðförli. Tímarit um guðfræði og kirkjumál* 4 (1–2):48–85.
- Storm, Gustav (útg.). 1888. *Íslandske Annaler indtil 1578*. Udgivne for det norske historiske Kildeskriftfond ved Dr. Gustav Storm. Christiania.
- Svavar Sigmundsson. 1990. Samanburður á Nýja testamentinu 1813 og 1827. *Bíblíupýðingar ísoga og samtið*, bls. 175–202. Studia theologica islandica 4. Háskóli Íslands, Guðfræðistofnun, Reykjavík.
- Söderwall, K.F. 1884–1918. *Ordbok öfver svenska medeltids-språket* 1–2. Berlingska, Lund. / Söderwall, K.F., W. Åkerlund, K.G. Ljunggren och E. Wessén. 1925–1973. *Ordbok över svenska medeltids-språket. Supplement*. Berlingska, Lund.
- Valtýr Guðmundsson. 1922. *Íslansk Grammatik. Íslansk Nutidssprog*. H. Hagerups Forlag, København.
- Veturliði Óskarsson. 1997. Sem lágvært bárugjálfur við Íslands strönd. Um tökuord af miðlágþýskum uppruna í íslensku. Úlfar Bragason (ritstj.): *Íslensk málsaga og textafræði*, bls. 132–143. Rit Stofnunar Sigurðar Nordals 3. Reykjavík.
- Veturliði Óskarsson. 2003. *Middelnedertyske lâneord i íslansk diplomsprog frem til år 1500*. Bibliotheca Arnamagnæana 43. C.A. Reitzels Forlag, København.
- Vilborg Auður Ísleifsdóttir. 1997. *Siðbreytingin á Íslandi 1537–1565. Byltingin af ofan*. Hið íslenska bókmennatafélag, Reykjavík.
- Vilborg Auður Ísleifsdóttir. 2005. Oddur norsk og Nýja testamentið 1540. *Ritmennt. Ársrit Landsbókasafns – Háskólabókasafns* 10:133–150
- Wessén, Elias. 1965. *Svenskspråkhistoria* 1. Ljudlära och ordböjnингslära. Sjunde upplagan. Almqvist & Wiksell, Stockholm o.v.
- Westergård-Nielsen, Chr. 1946a. *Lâneordene i det 16. árhundredes trykte íslanske litteratur*. Bibliotheca Arnamagnæana 6. Ejnar Munksgaard, København.
- Westergård-Nielsen, Chr. 1946b. Um þýðingu Guðbrandarbíblíu. *Kirkjuritið* 12:318–329.
- Westergård-Nielsen, Chr. 1984. Islands Bibel 400 år. *Gardar* 15:21–30.
- Widding, Ole (útg.). 1960. *Alkuin i norsk-íslansk overlevering og udvidelser til Jonsbogens kapitel om domme*. Editiones Arnamagnæana A 4. Ejnar Munksgaard, København.
- Þorleifur Halldórsson. [1711–1713] 1915. *An Icelandic Satire (Lof lígimarr)*. Written at the beginning of the eighteenth century by Þorleifur Halldórsson. Útg. Halldór Hermannsson. Islandica 8. Cornell University Library, Ithaca.

Þórir Óskarsson. 1990. Sundurgreinilegar tungur. Um mál og stíl Nýja testamentis Odds Gottskálkssonar. *Bibliupýðingar i sögu og samtið*, bls. 203–221. Studia theologica islandica 4. Háskóli Íslands, Guðfræðistofnun, Reykjavík.

SUMMARY

'On the verb *blífa*, its growth and development in Icelandic'

Keywords: loanwords, Middle Low German, Icelandic, Bible translations

This paper discusses the Icelandic verb *blífa* 'be; remain; become' that was borrowed into Icelandic in the late 14th century or in the beginning of the 15th century from Norwegian and Danish. The Middle Low German verb *bliven* 'remain, continue to be, stay ...' had a relatively easy access to the Scandinavian languages because they lacked a single verb with a strong meaning of 'remain'. The verb acquired a new meaning in the Scandinavian mainland languages (Danish, Swedish, Norwegian) as the verbs *verða* 'become' and *vera* 'be, remain' had merged in most of the main dialects due to disappearance of the dental in the first one, which gradually led to an almost total lack of a single verb with the meaning 'become'. This did not happen in Icelandic, which may explain the relatively modest use of the verb the first one hundred years or so. In the middle of the 16th century, the Norwegian-Icelandic bishop's son Oddur Gottskálksson used the word considerably richly in his Icelandic translation of the New Testament (published in Denmark 1540). It is argued in this paper that the verb would not have had particularly good chances of surviving in Icelandic if it had not been because of the use of it in the New Testament of 1540, a text which lived on in following editions of the Bible until the middle of the 19th century. Editors of the text of the Bible do not, however, seem to have been altogether satisfied with the word, and occurrences of it in the New Testament decreased steadily over the next centuries until the last examples were eliminated in the edition of 1841. Those who read religious texts had for three centuries been confronted with the verb, but it does not seem to have been used especially much in other text genres, even if it surely occurs in most text types. In one well-defined meaning the word has, however, survived to the modern language, in the meaning 'lasts, will stand the test of time', and in recent years it seems even to have grown in use in this meaning.

Veturliði G. Óskarsson
 Menntavísindasvið
 Háskóla Íslands
 Stakkahlíð
 IS-105 Reykjavík, ÍSLAND
veturosok@hi.is